

BELGISCHE SENAAAT

ZITTING 2002-2003

---

25 MAART 2003

Wetsontwerp tot wijziging van sommige bepalingen van het Burgerlijk Wetboek in verband met het erfrecht van de langstlevende echtgenoot

---

Evocatieprocedure

**VERSLAG
NAMENS DE COMMISSIE
VOOR DE JUSTITIE
UITGEBRACHT DOOR
MEVROUW Taelman**

Aan de werkzaamheden van de commissie hebben deelgenomen :

1. Vaste leden : de heer Dubié, voorzitter; de dames De Schampelaere, de T' Serclaes, de heer Istasse, de dames Kaçar, Laloy, Leduc, de heren Lozie, Mahoux, Monfils, mevrouw Nyssens, de heer Ramoudt, mevrouw Staveaux-Van Steenberge, de heer Vandenberghe, de dames Vanlerberghe en Taelman, rapporteur.

2. Plaatsvervangers : de heren Cornil, de Clippele, Guilbert, Malmendier, Moens, mevrouw Thijs en de heer Wille.

3. Andere senatoren : de heren Happart en Vankrunkelsven.

Zie :

Stukken van de Senaat :

2-1157 - 2001/2002 :

Nr. 1 : Ontwerp geëvoceerd door de Senaat.

2-1157 - 2002/2003 :

Nr. 2 : Amendementen.

Nr. 3 : Advies van de Raad van State.

Nr. 4 : Amendementen.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 2002-2003

---

25 MARS 2003

Projet de loi modifiant certaines dispositions du Code civil relatives aux droits successoraux du conjoint survivant

---

Procédure d'évocation

**RAPPORT
FAIT AU NOM
DE LA COMMISSION
DE LA JUSTICE
PAR MME Taelman**

Ont participé aux travaux de la commission :

1. Membres effectifs : M. Dubié, président; Mmes De Schampelaere, de T' Serclaes, M. Istasse, Mmes Kaçar, Laloy, Leduc, MM. Lozie, Mahoux, Monfils, Mme Nyssens, M. Ramoudt, Mme Staveaux-Van Steenberge, M. Vandenberghe, Mmes Vanlerberghe en Taelman, rapporteuse.

2. Membres suppléants : MM. Cornil, de Clippele, Guilbert, Malmendier, Moens, Mme Thijs et M. Wille.

3. Autres sénateurs : MM. Hapart et Vankrunkelsven.

Voir :

Documents du Sénat :

2-1157 - 2001/2002 :

N° 1 : Projet évoqué par le Sénat.

2-1157 - 2002/2003 :

N° 2 : Amendements.

N° 3 : Avis du Conseil d'État.

N° 4 : Amendements.

I. PROCEDURE

Dit wetsontwerp waarvoor de optioneel bicamerale procedure wordt gevolgd, vindt zijn oorsprong in een wetsvoorstel dat in de Kamer van volksvertegenwoordigers werd ingediend op 13 juli 2001 door de heer Valkeniers c.s.

Op 16 mei 2002 heeft de Kamer met 134 stemmen bij 9 onthoudingen de tekst zoals door de commissie voor de Justitie geamendeerd, aangenomen en overgezonden aan de Senaat op 17 mei 2002.

De Senaat heeft gebruik gemaakt van zijn evocatierecht op 3 juni 2002.

De commissie voor de Justitie heeft het ontwerp besproken tijdens haar vergaderingen van 13, 19 en 26 november 2002, 11 december 2002, 18 en 25 maart 2003 in aanwezigheid van de minister van Justitie.

II. UITEENZETTING VAN DE MINISTER VAN JUSTITIE

Het voorliggend ontwerp voorziet in de mogelijkheid om bij huwelijkscontract af te wijken van de regels inzake het voorbehouden erfdeel, of ten minste een deel van het voorbehouden erfdeel, van de overlevende echtgenoot.

Wanneer iemand hertrouwt en kinderen heeft uit een eerste huwelijk, dan kan het voorbehouden erfdeel van de tweede echtgenoot immers een hinderpaal vormen om een tweede huwelijk aan te gaan aangezien de tweede echtgenoot vaak ervaren wordt als iemand die een deel van de erfenis van de kinderen uit het eerste huwelijk inpalmt.

Het ontwerp heeft tot doel de tweede echtgenoot die dergelijke financiële bedoelingen niet heeft, de kans te bieden om bij contract af te zien van zijn voorbehouden erfdeel.

III. ALGEMENE BESPREKING

De heer Mahoux vraagt of er andere gevallen zijn waarin men op een soortgelijke wijze kan afzien van een recht.

De minister geeft als voorbeeld de verwerping van een nalatenschap en het afzien van een opzeggingsvergoeding in het arbeidsrecht.

De heer Mahoux merkt op dat men gewoonlijk van een recht afziet omdat het uitoefenen ervan negatieve gevolgen zou hebben.

In dit geval brengt het afzien van het recht gevolgen mee die men als nadelig zou kunnen bestempelen.

I. PROCÉDURE

Le présent projet de loi, qui relève de la procédure facultativement bicamérale, trouve son origine dans une proposition de loi déposée à la Chambre des représentants par M. Valkeniers et consorts le 13 juillet 2001.

Le 16 mai 2002, la Chambre a adopté, par 134 voix et 9 abstentions, le texte tel qu'amendé par la commission de la Justice, et l'a transmis au Sénat le 17 mai 2002.

Le Sénat a usé de son droit d'évocation le 3 juin 2002.

La commission de la Justice a examiné le projet lors de ses réunions des 13, 19 et 26 novembre 2002, 11 décembre 2002, 18 et 25 mars 2003 en présence du ministre de la Justice.

II. EXPOSÉ DU MINISTRE DE LA JUSTICE

Le projet à l'examen concerne la possibilité de renoncer par contrat de mariage à la réserve ou, à tout le moins, à une partie de la réserve du conjoint survivant.

Dans le cadre d'un remariage, et s'il existe des enfants du premier lit, la réserve dont bénéficie le second époux peut en effet être un frein au remariage, le second époux étant parfois perçu comme susceptible de capter une partie de l'héritage des enfants du premier lit.

Le but du projet est de permettre au second époux, qui n'a pas de telles motivations financières, de renoncer à sa réserve successorale par la voie contractuelle.

III. DISCUSSION GÉNÉRALE

M. Mahoux demande s'il existe d'autres cas où l'on peut renoncer de manière semblable à un droit.

Le ministre cite à titre d'exemples la renonciation à une succession et la renonciation à des indemnités de rupture en droit du travail.

M. Mahoux observe qu'en général, lorsqu'on renonce à un droit, c'est parce que l'acceptation de celui-ci aurait des conséquences négatives.

Or, en l'occurrence, c'est la renonciation qui a des conséquences que l'on pourrait qualifier de préjudiciables.

Mevrouw Taelman herinnert eraan dat er drie mogelijkheden zijn wanneer men een huwelijkscontract sluit:

— het wettelijk stelsel van gemeenschap beperkt tot de aanwinsten waarbij alle inkomsten die tijdens het huwelijk verworven worden, beide echtgenoten toebehoren en waarbij alle goederen en inkomsten die verworven waren vóór het huwelijk, eigen inkomsten blijven;

— een scheiding van goederen;

— algehele gemeenschap van goederen.

In voorkomend geval gaat het slechts om een soort huwelijkscontract dat men kan sluiten.

Dit geval wijkt niet fundamenteel af van het geval waarin een echtgenoot die over aanzienlijke inkomsten beschikt in tegenstelling tot de andere echtgenoot, een scheiding van goederen eist.

In dat geval ziet de minstbegoede echtgenoot eveneens af van de rechten die hij krachtens het wettelijk stelsel zou genieten. Het is de taak van de notaris na te gaan of de betrokkene in alle vrijheid van dat recht afziet.

Mevrouw de T' Serclaes merkt op dat de langstlevende echtgenoot die gehuwd is met scheiding van goederen, op het ogenblik van het overlijden van de andere echtgenoot vruchtgebruiker wordt van de gezinswoning, als hij al niet de blote eigendom daarvan verkrijgt (die anders naar de kinderen gaat).

Dat is de redenering die achter de wet van 1981 schuilgaat en die de vrouw in het huwelijk wou beschermen en wou verhinderen dat ze bij het overlijden van haar echtgenoot door de kinderen uit de gezinswoning zou worden gezet. Die bescherming is fundamenteel en moet blijven bestaan want in dit soort contract legt de sterkste partij haar standpunt op aan de zwakste.

Mevrouw Taelman antwoordt dat de voorliggende tekst de bijzondere bescherming van de echtelijke woning gedurende een jaar handhaaft, wat volstrekt te verantwoorden is. Iets anders zijn de andere goederen. Hiervoor beantwoordt voorliggende tekst aan de sociologische realiteit.

Mevrouw de T' Serclaes is van mening dat de bescherming van de gezinswoning beperken zoals het ontwerp doet, volstrekt onvoldoende is.

De minister herinnert eraan dat de Kamercommissie voor de Justitie mevrouw Casman van de Koninklijke Federatie van het Belgisch notariaat gehoord heeft. Het blijkt dat de voorliggende tekst beantwoordt aan een vraag van notarissen en andere mensen uit de praktijk die thans een beroep moeten doen op andere contractuele mechanismen, die minder duidelijk zijn, om hetzelfde resultaat te verkrijgen.

Mme Taelman rappelle que, lorsqu'on conclut un contrat de mariage, on a trois possibilités:

— le régime légal de communauté réduite aux acquêts, où tous les revenus générés pendant le mariage sont communs aux époux, et où tous les biens et revenus acquis avant le mariage restent propres;

— une séparation de biens pure et simple;

— une communauté universelle.

En l'occurrence, il ne s'agit ici que d'un type de contrat de mariage que l'on peut conclure.

Le cas n'est pas fondamentalement différent de celui où l'époux qui dispose de revenus importants, alors que son conjoint n'en a pas, exige un contrat de séparation.

Dans cette hypothèse, le conjoint le moins nanti renonce aussi aux droits que lui donnerait le régime légal. Il appartient au notaire de vérifier que cette renonciation se fait en toute liberté.

Mme de T' Serclaes fait remarquer qu'au moment du décès, le conjoint survivant marié sous le régime de la séparation de biens pure et simple, s'il ne se voit pas attribuer la nue-propriété du logement familial (laquelle revient aux enfants), en devient cependant usufruitier.

Telle était la philosophie de la loi de 1981, qui entendait protéger la femme dans le mariage, et empêcher qu'elle ne soit, au décès du mari, expulsée de la résidence conjugale par les enfants. Cette protection est fondamentale, et doit subsister car dans ce type de contrat, c'est la partie la plus forte qui impose son point de vue à la plus faible.

Mme Taelman répond que le texte à l'examen laisse subsister la protection spéciale de la résidence conjugale pendant un an, ce qui se justifie parfaitement. Autre chose est du reste des biens, où le texte à l'examen répond à une réalité sociologique.

Mme de T' Serclaes estime que limiter la protection du logement familial, comme le fait le projet, est tout à fait insuffisant.

Le ministre rappelle que la commission de la Justice de la Chambre a procédé à l'audition de Mme Casman, de la Fédération royale du notariat belge. Il semble que le texte en discussion réponde à une demande des praticiens qui, à l'heure actuelle, doivent recourir à d'autres mécanismes contractuels, moins clairs, pour tenter d'arriver au même résultat.

De heer Mahoux vraagt of de tekst, zoals in de toelichting beweerd wordt, inderdaad tot doel heeft de kinderen uit het eerste huwelijk in staat te stellen de gezinswoning opnieuw te betrekken na het overlijden van hun hertrouwde vader of moeder en of, indien dit zo is, de langstlevende echtgenoot die vruchtgebruiker is van die woning in ruil daarvoor een rente zal ontvangen.

De minister antwoordt dat de tekst in de Kamer geamendeerd werd. Hij beoogt het geval waarin een persoon aarzelt om een tweede huwelijk aan te gaan wanneer er kinderen zijn uit het eerste huwelijk omdat die laatsten de tweede echtgenoot beschouwen als iemand die uitsluitend financiële bedoelingen heeft.

Daarom wordt aan de tweede echtgenoot de mogelijkheid geboden om bij huwelijkscontract af te zien van de rechten die hij zou hebben wanneer de andere echtgenoot overlijdt.

Hij zou ook kunnen afzien van het vruchtgebruik van de gezinswoning maar het wetsontwerp voorziet in een minimale bescherming van een jaar met betrekking tot die woning.

Spreker is overigens van mening dat in heel wat gevallen vooral voor de andere goederen dan de gezinswoning problemen zullen rijzen.

IV. AANVANG VAN DE ARTIKELSGEWIJZE BESPREKING

Artikel 1*bis* (nieuw)

Amendement nr. 5

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een subsidiair amendement in op amendement nr. 1 (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 5), dat ertoe strekt een artikel 1*bis* (nieuw) in te voegen.

De langstlevende echtgenoot dient te worden beschermd, wanneer deze enkel gerechtigd is tot het «kosteloos gebruik» van het onroerend goed dat tot voornaamste woning dient van het gezin en de huisraad, wanneer het gebruik hiervan in de tijd is beperkt.

Zo kan men zich het geval inbeelden waarin de langstlevende wordt geconfronteerd met een vordering tegen de nalatenschap betreffende de uitkering tot onderhoud, zij het van een kind van de vooroverledene, of van een persoon waarvan de afstamming ten tijde van het overlijden nog niet vaststond (artikel 336 en volgende van het Burgerlijk Wetboek).

In bepaalde gevallen (groot waardeandaal van dit gebruik in de totale nalatenschap of langdurig gebruik), kan het zijn dat dit gebruiksrecht zelf in gevaar komt.

M. Mahoux demande si le but du texte est, comme le dit l'exposé des motifs, de permettre aux enfants du premier mariage de réoccuper le logement familial après le décès de leur père ou mère remarié(e) et si, dans cette hypothèse, le conjoint survivant titulaire de l'usufruit sur ce logement recevra une rente en contrepartie.

Le ministre répond que le texte a subi des amendements à la Chambre. Il vise l'hypothèse où une personne hésite à contracter un second mariage lorsqu'il existe des enfants d'un premier lit, parce que ces derniers considèrent le second conjoint comme un «prédateur», animé uniquement d'intentions financières.

C'est pourquoi la possibilité est donnée au second époux de renoncer, par contrat de mariage, aux droits qu'il aurait en cas de décès de son conjoint.

Il pourrait aussi renoncer à l'usufruit du logement familial, mais on a prévu dans le projet une protection minimale d'un an par rapport à ce logement.

L'intervenant pense du reste que, dans bien des cas, les problèmes risquent de se poser davantage pour les autres biens que pour le logement familial.

IV. DÉBUT DE LA DISCUSSION DES ARTICLES

Article 1er*bis* (nouveau)

Amendement n° 5

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 5) subsidiaire à l'amendement n° 1, et tendant à insérer un article 1er*bis* (nouveau).

Il importe de protéger le conjoint survivant, lorsque celui-ci n'a que le droit «d'utiliser gratuitement» l'immeuble affecté au logement principal de la famille et les meubles meublants, et que cette utilisation est limitée dans le temps.

On peut imaginer, par exemple, que le conjoint survivant soit confronté à une action en paiement de rente alimentaire contre la succession, intentée soit par un enfant du prémourant, soit par une personne dont la filiation n'était pas encore établie au moment du décès (articles 336 et suivants du Code civil).

Dans certains cas (utilisation représentant une part importante de l'ensemble de la succession ou utilisation de longue durée), il peut arriver que ce droit d'usage soit lui-même menacé.

Het is hoe dan ook, in alle gevallen van vordering tot onderhoud, niet «kosteloos» meer, nu het zal gewaardeerd worden als aandeel in de totale nalatenschap (artikel 205*bis*, § 3).

Zodoende dient ten allen tijde de «kosteloosheid» ten aanzien van dergelijke gevallen te worden gevrijwaard. Het kan inderdaad niet de bedoeling zijn dat in geval van een vordering tot onderhoud de langstlevende wordt verplicht bij te dragen uit eigen vermogen om het gebruik van woonst en huisraad te bewaren.

Artikel 1*ter* (nieuw)

Amendement nr. 6

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 6), dat ertoe strekt een artikel 1*ter* (nieuw) in te voegen in het wetsontwerp.

Het gaat om een subsidiair amendement op amendement nr. 1.

Het strekt ertoe om voor het «kosteloos gebruik» dezelfde bescherming in te voeren als voor het vruchtgebruik, en te voorkomen dat artikel 745*quater* van het Burgerlijk Wetboek zo wordt geïnterpreteerd dat de verplichte instemming enkel nodig is tijdens de minimumtermijn van een jaar.

De minister wijst erop dat we het hier niet hebben over de omzetting van het vruchtgebruik.

Artikel 5

Amendement nr. 1

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/1) dat ertoe strekt artikel 5 te doen vervallen.

Dit artikel is immers geheel in strijd met de *ratio legis* van het wetsvoorstel, dat voor het bekomen van een durende familiale vrede de rechten van betrokkenen voor eens en altijd vastlegde.

Het gelijkheidsbeginsel, dat ingeroepen wordt om de wijzigbaarheid te verantwoorden, dient niet als absoluut aanzien te worden. In een vaststaande rechtspraak laten het Arbitragehof en de Raad van State trouwens ongelijke regelingen toe voor gevallen die onderling ongelijk zijn.

Amendement nr. 2

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een subsidiair amendement in op amendement nr. 1 (stuk

Dans tous les cas d'action en paiement de rente alimentaire, cette utilisation ne sera en tout état de cause plus «gratuite», dès lors qu'elle sera valorisée en tant que partie de la succession globale (article 205, § 3).

Il convient donc de sauvegarder à tout moment la «gratuité» en pareils cas. Il faut en effet éviter qu'en cas d'action en paiement de rente alimentaire, le conjoint survivant ne soit obligé de contribuer sur ses fonds propres pour conserver l'utilisation du logement et des meubles meublants.

Article 1*er ter* (nouveau)

Amendement n° 6

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 6), tendant à insérer un article 1*er ter* (nouveau) dans le projet de loi.

Cet amendement est subsidiaire à l'amendement n° 1.

Il tend à prévoir les mêmes protections pour l'«utilisation gratuite» que pour l'usufruit, et à empêcher que l'article 745*quater* du Code civil ne soit interprété de telle manière que l'accord obligatoire ne soit nécessaire que durant le délai minimum d'un an.

Le ministre observe que l'on ne se trouve pas, en l'occurrence, dans l'hypothèse d'une conversion d'usufruit.

Article 5

Amendement n° 1

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/1) tendant à supprimer l'article 5.

Cet article est en effet tout à fait contraire à la *ratio legis* de la proposition de loi, qui fixait une fois pour toutes les droits des personnes concernées, en vue de garantir une paix familiale durable.

Le principe d'égalité, invoqué pour justifier la possibilité d'apporter des modifications, ne doit pas être considéré comme absolu. Selon une jurisprudence constante, la Cour d'arbitrage et le Conseil d'État permettent d'ailleurs des réglementations inégales dans des cas dissemblables.

Amendement n° 2

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement

Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 2), waarin zij voorstellen om de woorden «doet geen afbreuk aan het recht van de ene, om bij testament of bij akte onder de levenden te beschikken ten gunste van de andere, en» te doen vervallen.

Mevrouw De Schampelaere verwijst naar de inleidende uiteenzetting van de heer Valkeniers in de Kamer, waar hij zegt: «Wetende dat men in een eerste huwelijk meestal spaart en opbouwt, terwijl men in een tweede huwelijk vooral nog wat van het leven wil genieten en dus eerder geld verteert, bestaat er vanwege de kant van de kinderen reeds de opmerking dat er door moeder of vader gespaard werd en door de volgende echtgenoot of echtgenote alleen werd «geprofiteerd» (stuk Kamer, nr. 50-1353/1, blz. 6).

Spreekster en haar fractie zijn er voorstander van om in de huwelijksovereenkomst de erfopvolging vast te stellen, zowel met betrekking tot de kinderen van het eerste huwelijk als van het tweede, in geval van overlijden van de hertrouwde echtgenoot.

De wet van 1981 tot wijziging van het erfrecht van de langstlevende echtgenoot heeft een ontvoogdende werking gehad en de gelijkheid van de echtgenoten bevorderd, maar hij hoeft niet noodzakelijk op tweede huwelijken te worden toegepast.

Daarom moet de mogelijkheid bestaan om er bij huwelijksovereenkomst van af te wijken. De duidelijke situatie die dit systeem biedt aan de kinderen uit het eerste huwelijk, mag niet op de helling worden gezet door de mogelijkheid om er — overeenkomstig dit artikel 5 — tijdens het huwelijk van af te wijken bij akte onder de levenden of bij testament, waarvan de kinderen geen weet hebben.

De toelichting bij het wetsvoorstel van de heer Valkeniers sluit zo'n afwijking overigens uit.

De minister antwoordt dat deze tekst de tweede echtgenoot de mogelijkheid biedt om bij huwelijksovereenkomst af te zien van een deel van zijn erfrechten. Deze mogelijkheid bestaat ook bij een wijziging van de huwelijksovereenkomst.

Daarnaast bepaalt dit ontwerp dat deze regeling geen afbreuk doet aan het recht van de ene om bij testament of bij akte onder de levenden te beschikken ten gunste van de andere.

Dat betekent dat de betrokken echtgenoot bij testament meer kan nalaten aan de andere dan oorspronkelijk was vastgesteld, maar niet minder.

Spreeker ziet niet in hoe men de beschikkingsbevoegdheid van een persoon kan beperken. Uiteraard kan men bij testament niet raken aan het voorbehouden erfdeel van de kinderen.

In dat opzicht zal de nieuwe situatie niet beter of slechter zijn dan de bestaande.

n° 2), subsidiaire à l'amendement n° 1, et par lequel ils proposent de supprimer les mots «ne porte pas préjudice au droit de l'un de disposer, par testament ou par acte entre vifs, au profit de l'autre, et».

Mme De Schampelaere renvoie à l'exposé introductif de M. Valkeniers à la Chambre, où l'on peut lire: «Lorsque l'on sait que c'est généralement au cours d'un premier mariage que l'on épargne et bâtit, alors qu'au cours d'un second mariage, l'on tient essentiellement à profiter encore un peu de la vie et l'on est dès lors plus dépensier, les enfants sont déjà enclins à dire que la mère ou le père a épargné et que le nouvel époux ou la nouvelle épouse n'a fait que «profiter» (doc. Chambre, n° 50-1353/1, p. 6).

L'intervenante et son groupe sont favorables au fait de clarifier, dans le contrat de mariage, tant vis-à-vis des enfants du premier lit que du second conjoint, la situation successorale qui peut se présenter en cas de décès de l'époux remarié.

La loi de 1981 sur les droits successoraux du conjoint survivant a incontestablement eu un effet émancipateur, et a favorisé l'égalité des conjoints, mais elle ne doit pas nécessairement être appliquée aux seconds mariages.

Il faut donc prévoir la possibilité d'y déroger par contrat de mariage. La transparence offerte aux enfants du premier lit par ce système ne doit cependant pas être mise en péril par la possibilité, actuellement prévue à l'article 5, d'y déroger en cours de mariage par un acte entre vifs ou par un testament, dont ces enfants n'ont pas connaissance.

Une telle dérogation était d'ailleurs exclue dans les développements précédant la proposition de loi de M. Valkeniers.

Le ministre répond que le texte crée la possibilité pour le second époux de renoncer, par contrat de mariage, à une partie de ses droits successoraux. Cette possibilité est également offerte par une modification du contrat de mariage.

La proposition précise par ailleurs que cet accord ne porte pas préjudice au droit de l'un de disposer par testament ou par acte entre vifs au profit de l'autre.

Cela signifie que l'époux en question pourrait, par testament, donner à l'autre plus que ce qui a été prévu au départ, mais pas moins.

L'intervenant ne voit pas comment on pourrait limiter la capacité de disposer d'une personne. Cependant, on ne pourra évidemment pas, par un testament, porter atteinte à la réserve successorale des enfants.

De ce point de vue, la situation ne sera donc ni pire ni meilleure qu'à l'heure actuelle.

Amendement nr. 3

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een subsidiair amendement in op amendement nr. 1 (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 3), dat ertoe strekt het voorgestelde lid aan te vullen met de verduidelijking dat niet mag worden geraakt aan het voorbehouden erfdeel bedoeld in artikel 913 van het Burgerlijk Wetboek.

Die verduidelijking zal de interpretatie van de tekst vergemakkelijken.

De minister herhaalt dat de voorliggende tekst op dat punt niets verandert aan de bestaande situatie. Artikel 913 is van openbare orde.

Als men dit amendement aanneemt, moet dezelfde verduidelijking worden ingevoerd in talloze andere artikelen van het Burgerlijk Wetboek.

Amendement nr. 4

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen een subsidiair amendement in op amendement nr. 1 (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 4) dat ertoe strekt de woorden «ten gunste» te vervangen door de woorden «ten aanzien».

De woorden «ten gunste» geven de indruk dat de wijzigingen, ook bij wijziging van een vóór de inwerkingtreding bestaand huwelijksstelsel, enkel in het voordeel van de andere mogelijk zijn. Kunnen die wijzigingen ook niet in het voordeel van de kinderen zijn?

De minister antwoordt dat hij niet inziet hoe men kan beschikken in het voordeel van de kinderen, aangezien het hier gaat om een wijziging van artikel 1388 over de huwelijksvermogensstelsels.

Een bepaling over de kinderen hoort eerder thuis in hoofdstuk III (artikel 913 en volgende).

Het feit dat de echtgeno(o)t(e) in de overeenkomst heeft afgezien van zijn voorbehouden erfdeel, heeft geen gevolgen voor het recht om later schenkingen ten gunste van de kinderen te doen.

Mevrouw De Schamphelaere wijst erop dat er sprake is van «beschikken ten gunste» van de echtgeno(o)t(e), wat alleen ten nadele van de kinderen kan zijn, en dat is strijdig met de *ratio legis* van deze tekst.

De minister herhaalt dat men niemand kan beletten om bij akte onder levenden of bij testament te beschikken, voor zover het voorbehouden erfdeel intact blijft.

Amendement nr. 7

De heren Vandenberghe en D'Hooghe dienen op amendement nr. 1 een subsidiair amendement in

Amendement n° 3

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement subsidiaire à l'amendement n° 1 (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 3), tendant précisément à compléter l'alinéa proposé en indiquant qu'il ne peut être dérogé à la réserve légale visée à l'article 913 du Code civil.

Cette précision faciliterait l'interprétation du texte.

Le ministre répète que le texte à l'examen ne change rien, sur ce point, à la situation actuelle. L'article 913 est d'ordre public.

Si l'on adoptait l'amendement, il faudrait insérer la même précision dans beaucoup d'autres articles du Code civil.

Amendement n° 4

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 4), subsidiaire à l'amendement n° 1, ayant pour but de remplacer les mots «ten gunste» par les mots «ten aanzien».

Les mots «ten gunste» donnent l'impression que les modifications, y compris celles apportées à un contrat de mariage antérieur à la loi en projet, ne peuvent se faire qu'en faveur de l'autre conjoint. Ne pourraient-elles l'être aussi en faveur des enfants?

Le ministre répond qu'il ne voit pas comment l'on pourrait disposer en faveur des enfants, puisqu'il s'agit d'une modification à l'article 1388, qui concerne les régimes matrimoniaux.

Une disposition relative aux enfants aurait davantage sa place au chapitre III (articles 913 et suivants).

Le fait pour le conjoint d'avoir, par contrat, renoncé à la réserve, est sans incidence sur le droit de disposer ultérieurement par donation en faveur de ses enfants.

Mme De Schamphelaere fait observer que, puisque le texte parle de disposer «en faveur» du conjoint, cela ne peut être qu'au détriment des enfants, ce qui est contraire à la *ratio legis* du texte.

Le ministre répète que l'on ne peut empêcher quelqu'un de disposer par acte entre vifs ou par testament, pour autant que la réserve successorale soit respectée.

Amendement n° 7

MM. Vandenberghe et D'Hooghe déposent un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement

(stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 7) dat ertoe strekt het voorgestelde lid aan te vullen met een nieuw lid.

Dit amendement strekt ertoe de rechten van de kinderen op de goederen die hen reeds waren gegeven vóór de akte onder levenden of het testament waarvan sprake is in artikel 5, te beschermen.

De rechten van de afstammelingen op goederen die de eerststervende tijdens zijn leven aan zijn afstammelingen heeft gegeven, moeten, bij latere wijziging van de huwelijksvereenkomst tijdens het huwelijk in het voordeel van de langstlevende, worden gevrijwaard.

Professor Casman geeft in haar hoorzitting het voorbeeld van een man met 4 kinderen uit een vorig huwelijk (stuk Kamer, nr. 50-1353/005, blz. 13). Een belangrijk aandelenpakket van zijn bedrijf heeft hij onder de kinderen verdeeld. Hij wenst een nieuw huwelijk aan te gaan, maar verneemt dat in de huidige stand van de wetgeving de te huwen vrouw het vruchtgebruik verkrijgt op zijn hele nalatenschap en dus ook op alle aandelen (weliswaar reduceerbaar tot de helft — artikel 915*bis*). Hij besluit niet te huwen.

Het ingediende amendement heeft als bedoeling dergelijke situatie te voorkomen, nu bij wijziging tijdens het huwelijk het vruchtgebruik op dergelijke reeds verdeelde of geschonken goederen kan «herleven».

Mevrouw Taelman herinnert eraan dat een testament uiteraard steeds herroepbaar is.

Spreekster verwijst in dit verband naar een arrest van het Hof van Cassatie van 29 maart 1958.

Het amendement is in strijd met dit principe.

Mevrouw De Schamphelaere antwoordt dat dit niet het hoofddoel van het amendement is. Het slaat op de goederen (buiten het voorbehouden erfdeel) die naar de kinderen kunnen gaan en over het gebrek aan transparantie, voor die kinderen, van latere wijzigingen van de contractbepalingen.

De heer Mahoux merkt op dat het ontwerp niets zegt over het geval waarin er niet alleen kinderen uit het eerste huwelijk zijn maar ook kinderen uit het tweede. Wie zal er in dat geval de gezinswoning betrekken?

Mevrouw De Schamphelaere heeft de indruk dat de voorliggende tekst enkele zeer specifieke gevallen beoogt waarin een tweede huwelijk wordt aangegaan terwijl er ook heel wat andere gevallen zijn.

Amendementen nrs. 8 tot 10

Mevrouw de T' Serclaes dient op amendement nr. 1 van de heren Vandenberghen en D'Hooghe een

n° 7) subsidiaire à l'amendement n° 1, et tendant à compléter l'alinéa proposé par un alinéa nouveau.

Cet amendement vise à préserver les droits des enfants sur les biens qui leur ont déjà été donnés avant l'acte entre vifs ou le testament dont il est question à l'article 5.

Les droits des descendants sur des biens que le prémourant a donnés à ceux-ci de son vivant doivent être sauvegardés en cas de modification ultérieure du contrat de mariage faite en faveur du conjoint survivant, au cours du mariage.

Dans son exposé, la professeur Casman donne l'exemple d'un homme qui a 4 enfants d'un mariage précédent (doc. Chambre, n° 50-1353/005, p. 13). Il a réparti entre ses enfants un important paquet d'actions de son entreprise. Souhaitant contracter un nouveau mariage, il apprend que, selon la législation en vigueur à ce moment, la femme qu'il compte épouser obtiendra l'usufruit de l'ensemble de sa succession, donc également de toutes les actions (certes réductibles à la moitié de leur valeur — article 915*bis*). Il décide donc de ne pas se marier.

L'amendement déposé a pour but de prévenir ce genre de situations, dès lors qu'en cas de modification au cours du mariage, l'usufruit de biens ayant déjà fait l'objet d'un partage ou d'une donation peut «retrouver vie».

Mme Taelman rappelle qu'un testament est, par nature, toujours révocable.

L'intervenante renvoie à ce sujet à un arrêt de la Cour de cassation du 29 mars 1958.

L'amendement est en contradiction avec ce principe.

Mme De Schamphelaere répond que là n'est pas l'objet principal de l'amendement. Celui-ci porte sur les biens (hors réserve) qui peuvent revenir aux enfants, et sur l'absence de transparence, à leur égard, de modifications ultérieures des dispositions du contrat.

M. Mahoux observe que le projet est muet quant à l'hypothèse où des enfants naissent non seulement du premier, mais aussi du second mariage. Que se passe-t-il, en particulier, en ce qui concerne l'occupation du logement familial?

Mme De Schamphelaere a le sentiment que le texte à l'examen vise certaines situations très spécifiques de remariage, alors qu'il existe beaucoup d'autres cas de figure.

Amendements nos 8 à 10

Mme de T' Serclaes dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 8) subsidiaire à

subsidiair amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 8) dat ertoe strekt de termijn van één jaar die aan de langstlevende echtgenoot gegeven wordt om een nieuwe woning te vinden, te vervangen door een termijn van 3 jaar.

De indienster is immers van mening dat de termijn van één jaar veel te kort is want de langstlevende echtgenoot moet het overlijden van zijn echtgenoot verwerken en bovendien zou de afwikkeling van de nalatenschap heel wat tijd in beslag kunnen nemen.

Mevrouw de T' Serclaes dient op amendement nr. 1 een ander subsidiair amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 9) dat ertoe strekt de woorden «het recht ontnemen om gedurende ten minste een jaar na het overlijden van de nalatenschap van de eerststervende het kosteloos gebruik te hebben van het onroerend goed» te vervangen door de woorden «het recht ontnemen om het onroerend goed te bewonen».

De indiener van het amendement is immers van mening dat de langstlevende echtgenoot een onbeperkt recht moet hebben om de gezinswoning te bewonen.

Aangezien het om een persoonlijk recht gaat dat niet overdraagbaar is, krijgt de langstlevende echtgenoot de waarborg de gezinswoning te kunnen bewonen tot aan zijn overlijden.

Ten slotte dient mevrouw T' Serclaes een derde amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 10) dat ertoe strekt de woorden «het recht ontnemen om gedurende ten minste een jaar na het overlijden van de nalatenschap van de eerststervende, het kosteloos gebruik te hebben van het onroerend goed» te vervangen door de woorden «het recht ontnemen op het vruchtgebruik van het onroerend goed».

Dit amendement dat de voorkeur geniet van de indienster, is het meest radicale van de drie aangezien dat amendement de langstlevende echtgenoot de meeste mogelijkheden biedt. Het gaat om een bescherming die slechts een beperkte draagwijdte heeft want de ontwerpbevestiging zal in het algemeen vooral gevolgen hebben voor families waar er een aanzienlijk vermogen is waarvan de gezinswoning slechts één bestanddeel is.

Amendement nr. 11

De heer Dubié dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/2, amendement nr. 11) dat ertoe strekt de woorden «gedurende ten minste een jaar na het overlijden van de nalatenschap van de eerststervende» te doen vervallen.

De indiener van het amendement vindt het onaanvaardbaar dat het recht van de langstlevende echtge-

l'amendement n° 1 de MM. Vandenberghe et D'Hooghe, et tendant à remplacer le délai d'un an donné au conjoint survivant pour trouver un nouveau logement, par un délai de 3 ans.

L'auteur estime en effet que le délai d'un an est beaucoup trop court, car l'époux survivant accusera le décès de son conjoint et que, d'autre part, le règlement de la succession pourrait prendre du temps.

Mme de T' Serclaes dépose un autre amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 9) subsidiaire à l'amendement n° 1, et visant à remplacer les mots «du droit d'utiliser gratuitement pendant un an au moins, à compter de l'ouverture de la succession du prémourant» par les mots «de droit d'habitation portant sur».

L'auteur de l'amendement estime en effet qu'un droit d'habitation illimité sur le logement familial doit être garanti au conjoint survivant.

Le droit d'habitation étant personnel et incessible, cela garantit au conjoint survivant de pouvoir habiter jusqu'à son décès dans le logement familial.

Enfin, Mme de T' Serclaes dépose un troisième amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 10) visant à remplacer les mots «du droit d'utiliser gratuitement pendant un an au moins, à compter de l'ouverture de la succession du prémourant» par les mots «du droit d'usufruit portant sur».

Cet amendement, qui a la préférence de l'auteur, est le plus radical des trois puisque c'est celui qui ouvre le plus de possibilités au conjoint survivant. Il s'agit d'une protection qui n'a qu'une portée limitée car, de façon générale, la disposition en projet concernera surtout les familles où il existe un patrimoine important dont le logement familial ne constitue qu'un élément.

Amendements n° 11

M. Dubié dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/2, amendement n° 11) tendant à supprimer les mots «pendant un an au moins, à compter de l'ouverture de la succession du prémourant».

L'auteur de l'amendement estime en effet inacceptable de limiter le droit du conjoint survivant

noot om de gezinswoning en de stofferende huisraad te gebruiken, wordt beperkt.

Dat is een minimum dat behouden moet blijven, aangezien er helaas gevallen bestaan waarin de langstlevende echtgenoot anders uit de gezinswoning dreigt te worden gezet, en andere gevallen waarin de echtgenoot eventueel moet worden beschermd tegen zijn eigen bereidheid om van dit recht af te zien.

Mevrouw de T' Serclaes vindt het concept «kosteloos gebruik» niet zo duidelijk als het concept «vruchtgebruik».

De heer Mahoux geeft het voorbeeld van een tweede huwelijk, waarin een echtgenoot overlijdt na enkele maanden huwelijk. In dat geval zou de langstlevende echtgenoot de oude gezinswoning tot aan zijn dood kunnen bewonen — dat is de huidige situatie — en volgens dit amendement zou hij niet van dat recht kunnen afzien.

Men moet dus een oplossing vinden die met alle situaties rekening houdt.

Mevrouw Nyssens vraagt zich af of amendement nr. 10 niet te ruim is, aangezien de wetgever vooral het recht wilde beschermen om de gezinswoning te bewonen.

Gezien de uiteenlopende situaties die kunnen voorkomen, vindt mevrouw De Schamphelaere dat men niet overhaast wetten mag maken.

Mevrouw Taelman vindt dat de bescherming verleend door het vruchtgebruik verder gaat dan het streefdoel van de wetgever, namelijk de verdere bewoning van de gezinswoning te verzekeren.

Het vruchtgebruik staat de langstlevende echtgenoot immers toe de oude gezinswoning te verhuren en de huurgelden te innen, of om aan te sturen op een openbare verkoop teneinde uit de onverdeeldheid te treden.

Ten slotte benadrukt spreekster dat de voorliggende tekst een mogelijkheid biedt, maar niets oplegt.

De notarissen, die toch hun deontologische regels moeten naleven, zullen de echtgenoot die gebruik wil maken van deze mogelijkheid ongetwijfeld wijzen op de gevolgen van het afzien van zijn rechten.

Spreekster is het dus eens met een minimale bescherming maar vindt dat die niet voor het hele leven moet gelden.

Spreekster kan het eventueel eens zijn met amendement nr. 8 van mevrouw de T'Serclaes die de bescherming wil uitbreiden tot drie jaar. Zij geeft het voorbeeld van iemand van eenvoudige komaf die dankzij veel werken een fortuin vergaart en dat helemaal investeert in een kasteel, dat hij tot zijn dood bewoont met zijn tweede echtgenote. Een in de tijd onbegrensde bescherming van deze gezinswoning zou het

d'utiliser le logement familial et les meubles qui le garnissent.

Il s'agit là d'un minimum qui doit être maintenu, car il existe malheureusement des cas où le conjoint survivant risquerait d'être expulsé du logement familial, et d'autres où le conjoint doit le cas échéant être protégé contre sa volonté de renoncer à ce droit.

Mme de T' Serclaes fait observer que la notion d'utilisation gratuite n'est peut-être pas aussi claire que celle d'usufruit.

M. Mahoux évoque le cas d'un remariage, où un conjoint décède après un ou deux mois de mariage. Cela signifierait que, dans une telle hypothèse, le conjoint survivant pourrait occuper l'ancien logement familial jusqu'à sa mort — ce qui est la situation actuelle — mais que, selon l'amendement, il ne pourrait pas renoncer à ce droit.

Il faut donc trouver une solution qui tienne compte de toutes les situations.

Mme Nyssens se demande si l'amendement n° 10 n'est pas trop large, le but du législateur étant de protéger le droit à l'occupation du logement familial.

Mme De Schamphelaere estime que, vu la diversité des situations qui peuvent se présenter, il faut éviter de légiférer de façon précipitée.

Mme Taelman fait remarquer que, si l'on parle d'usufruit, la protection accordée dépasse l'intention du législateur, qui semble être de garantir l'occupation du logement familial.

En effet, l'usufruit permettrait au conjoint survivant de louer l'ancien logement familial et d'en percevoir les loyers, ou encore d'en provoquer la vente publique pour sortir d'indivision.

Enfin, l'intervenante souligne que le texte à l'examen ouvre une faculté, mais n'impose aucune obligation.

Les notaires, qui sont soumis à des règles déontologiques, ne manqueront pas d'attirer l'attention du conjoint qui veut user de cette faculté sur les conséquences de sa renonciation.

L'intervenante peut donc se rallier à l'idée d'une protection minimale mais estime qu'elle ne doit pas s'appliquer à vie.

L'intervenante pourrait éventuellement se rallier à l'amendement n° 8 de Mme de T'Serclaes qui prévoit une protection de 3 ans. Elle évoque l'hypothèse où une personne venant d'un milieu très modeste amasse une fortune importante grâce à son travail, et place l'intégralité de celle-ci dans un château, qu'elle habite avec son second conjoint jusqu'à son décès. Une protection illimitée de ce logement aboutirait à

hele vermogen van de eerststervende echtgenoot blokeren tijdens het verdere leven van de langstlevende echtgenoot.

De minister wijst erop dat de termijn van een jaar uit de voorliggende tekst slechts een minimum is en dat niets de partijen belet om in hun overeenkomst een (veel) langere termijn vast te stellen.

Spreeker vindt deze discussie een beetje tegenstrijdig. Traditioneel tracht het Burgerlijk Wetboek de langstlevende echtgenoot te beschermen door hem het genot te verzekeren van de gezinswoning waarin hij met de eerststervende echtgenoot samenwoonde. Het lijkt logisch om het recht van bewoning van die gezinswoning te verzekeren.

Het klopt overigens dat in de artikelen 745 en 915 van het Burgerlijk Wetboek altijd sprake is van vruchtgebruik en de omzetting ervan.

In het voorstel van de heer Valkeniers is veeleer sprake van een recht op kosteloos gebruik.

De heer Vandenberghe verklaart dat men met deze tekst terugkeert naar het Ancien Régime. Toen waren schenkingen tussen echtgenoten verboden omdat men ervan uitging dat zij door emotionele veeleer dan rationele overwegingen waren ingegeven en dat het risico bestond op beïnvloeding.

In het Burgerlijk Wetboek van 1804 werd van een iets minder pejoratief beeld van de vrouw uitgegaan dan voor zijn inwerkingtreding. Schenkingen tussen echtgenoten werden mogelijk, maar waren *ad nutum* herroepbaar.

Het Burgerlijk Wetboek erkende de vrouw ook niet als wettige erfgename van haar man, maar plaatste haar in de rangen van de onregelmatige erfopvolgers, na de natuurlijke kinderen. De oplossing bestond in een bijzondere erfopvolging, waarin de — sindsdien gewijzigde — artikelen 1094 en 1098 van het Burgerlijk Wetboek voorzagen, en die de mogelijkheid bood van een beschikbaar deel in het eerste huwelijk en een minder groot beschikbaar deel in een tweede huwelijk. Toen al bestond een zeker wantrouwen tegenover tweede huwelijken. Het probleem is dus niet nieuw.

Deze discriminatie berust op vooroordelen van voor de Franse Revolutie.

De wet van 1981 tot wijziging van het erfrecht van de langstlevende echtgenoot schoof deze vooroordelen opzij en maakte de echtgenoot een wettige erfgenaam.

De aangenomen tekst zet dit verworven voordeel opnieuw op de helling en laat het afhangen van de wil die de echtgenoten gedurende hun leven uitdrukken.

bloquer la totalité du patrimoine du conjoint prédécédé, pour toute la durée de la vie du conjoint survivant.

Le ministre fait remarquer que le délai d'un an figurant dans le texte à l'examen constitue un minimum, mais que rien n'empêche les parties, par la voie contractuelle, d'en prévoir un (beaucoup) plus long.

L'intervenant estime que la discussion est quelque peu contradictoire. En effet, classiquement, le Code civil a entendu protéger le conjoint survivant, de manière à lui assurer la jouissance du logement principal dans lequel il cohabitait avec le conjoint prédécédé. Il y a une certaine logique à assurer le droit d'habitation de ce logement.

Par ailleurs, il est vrai que les articles 745 et 915 du Code Civil parlent toujours de l'usufruit et de sa conversion.

La proposition de M. Valkeniers parle plutôt du droit d'utilisation gratuite.

M. Vandenberghe déclare qu'avec le texte en projet, on en revient à l'Ancien Régime. Avant le Code civil, les donations entre époux étaient interdites, parce que l'on estimait qu'elles risquaient d'être inspirées par des considérations plus émotionnelles que rationnelles et pouvaient donner lieu à des manipulations.

En 1804, le Code civil a quelque peu affaibli l'image péjorative de la femme qui existait avant son entrée en vigueur. Les donations entre époux étaient possibles, mais étaient révocables *ad nutum*.

De plus, le Code civil ne reconnaissait pas la femme comme héritière légale de son mari, mais la plaçait au rang de successeurs irréguliers, après les enfants naturels. La solution était un règlement successoral particulier, prévu aux articles 1094 et 1098 du Code civil — revus depuis lors — et qui prévoyait la possibilité d'une portion disponible dans le cadre du premier mariage, et d'une portion disponible moindre dans le cadre d'un second mariage. À cette époque déjà se manifestait donc une méfiance à l'égard des remariages. Le problème n'est dès lors pas nouveau.

Ce type de discrimination repose sur des préjugés qui datent d'avant la Révolution française.

La loi de 1981 sur le droit du conjoint survivant les a abrogés, et a fait de ce conjoint un héritier légal.

Le texte adopté revient sur cet acquis, en le faisant dépendre de la volonté exprimée entre les parties durant leur vie.

De langstlevende echtgenoot kan dus bij huwelijksovereenkomst onherroepelijk beroofd worden van zijn voorbehouden erfdeel en dit als voorwaarde voor dit huwelijk.

Dat is strijdig met het principe zelf van het voorbehouden erfdeel, dat van openbare orde is en niet kan worden geregeld in overeenkomsten.

Hij die bij testament van zijn voorbehouden erfdeel wordt beroofd, heeft er desalniettemin recht op. Schenkingen die raken aan het voorbehouden erfdeel, moeten in de massa worden ingebracht. Men kan niet aan zijn voorbehouden erfdeel verzaken.

De voorliggende tekst maakt het mogelijk om overeenkomsten te sluiten over toekomstige erfenissen, wat momenteel niet mogelijk is.

Bovendien is zulks in dit geval nadelig voor eventuele kinderen uit het tweede huwelijk, en betekent het voor hen een vorm van discriminatie in vergelijking met de kinderen uit het eerste huwelijk.

Spreeker besluit dat de bezwaren die hij heeft niet op politieke motieven berusten maar op objectieve, technische redenen en op zijn overtuiging dat dit dossier nog niet rijp is.

De privé-belangen die de verschillende sprekers over dit ontwerp ten berde hebben gebracht zijn eerbiedwaardig, maar de wetgever moet van een ander soort overwegingen uitgaan. Dwingende regels beperken uiteraard de bewegingsruimte van individuen. In dit geval wil men voorkomen dat dwang wordt uitgeoefend of dat emotionele situaties worden uitgebuit en wil men oog hebben voor de situatie van de kinderen.

Tot slot stelt spreker voor om het advies van de Raad van State te vragen.

Mevrouw Taelman stelt vast dat gezien de voorgaande discussies de tekst waarschijnlijk zal worden geamendeerd en dus in elk geval naar de Kamer zal terugkeren. Zij wijst er ook op dat de tekst reeds diepgaand is besproken in de Kamer en dat hoorzittingen zijn georganiseerd die een juridisch interessante bijdrage hebben geleverd aan het debat.

Overigens heeft het voorliggende ontwerp slechts een beperkte werkingssfeer. Spreekster vindt het dus niet nodig om de Raad van State te raadplegen. Als tussenoplossing stelt zij voor om twee professoren die gespecialiseerd zijn in erfrecht te raadplegen.

Na deze gedachtewisseling drukt de commissie de wens uit dat het advies van de Raad van State wordt gevraagd over de door de Kamer overgezonden tekst, alsook over de amendementen nrs. 1 tot 11 (stuk Senaat, nr. 2-1157/2).

De commissie besluit verder om een hoorzitting te organiseren met mevrouw Puelinckx-Coene, professor aan de UIA, en met de heer Renchon, professor aan de UCL.

Le conjoint survivant peut être privé irrévocablement de sa réserve légale par contrat de mariage, et comme condition à ce mariage.

Cela est contraire au principe même de la réserve, qui est d'ordre public et ne peut faire l'objet d'accords contractuels.

Celui qui est privé de sa réserve par testament y a néanmoins droit. Les donations qui y portent atteinte doivent être rapportées à la masse. On ne peut pas davantage renoncer à la réserve.

De plus, le texte à l'examen permet en fait de conclure des conventions relatives à une succession future, ce qui n'est pas permis à l'heure actuelle.

De surcroît, cela porterait en l'occurrence préjudice aux enfants qui naîtraient éventuellement du second mariage, et créerait à leur égard une discrimination par rapport aux enfants du premier lit.

L'intervenant conclut que les réticences qu'il exprime ne sont pas inspirées par des motifs politiques, mais par des raisons techniques objectives, et par la conviction que ce dossier n'est pas mûr.

Les intérêts particuliers exprimés par l'un ou l'autre à propos de ce projet sont respectables, mais les considérations auxquelles le législateur doit avoir égard sont d'un autre ordre. Il est évident que les réglementations contraignantes limitent la marge de manœuvre des individus. En l'occurrence, on veut éviter que des contraintes puissent être exercées, ou que l'on abuse de situations émotionnelles, et l'on veut aussi avoir égard à la situation des enfants.

En conclusion, l'intervenant propose de demander l'avis du Conseil d'État.

Mme Taelman constate qu'au vu des précédentes discussions, le texte sera très probablement amendé, et devra donc en tout état de cause retourner à la Chambre. Elle rappelle également qu'à la Chambre, le texte a été discuté de manière approfondie, et que des auditions ont été organisées, qui ont livré une contribution intéressante sur le plan juridique.

Par ailleurs, le projet à l'examen n'a qu'une portée très limitée. L'intervenante ne voit donc pas l'utilité de consulter le Conseil d'État. Elle propose, à titre de solution intermédiaire, de consulter deux professeurs spécialisés en droit successoral.

Au terme de cet échange de vues, la commission formule le souhait que l'avis du Conseil d'État soit recueilli sur le texte transmis par la Chambre, ainsi que sur les amendements nos 1 à 11 (doc. Sénat, n° 2-1157/2).

La commission décide également de procéder à l'audition de Mme Puelinckx-Coene, professeur à l'UIA, et de M. Renchon, professeur à l'UCL.

V. HOORZITTINGEN

A. Hoorzitting met mevrouw Puelinckx-Coene, professor aan de UIA

Spreekster is voorstander van dit ontwerp, omdat het echtgenoten de mogelijkheid biedt hun volledige vermogenstoestand te regelen in een enkel contract.

Sedert de wet tot wijziging van het erfrecht van de langstlevende echtgenoot van 14 mei 1981 was dit niet meer mogelijk. Het was immers uitgesloten in een huwelijkscontract bepalingen betreffende het erfrecht van de echtgenoten op te nemen, met inbegrip van bepalingen om af te zien van het erfrecht ten aanzien van de eerststervende.

Als twee al wat oudere mensen willen hertrouwen, trachten zij echter meestal problemen te voorkomen die dat huwelijk zou kunnen veroorzaken met kinderen uit het eerste huwelijk. Zij geven er dan de voorkeur aan dat ieder zijn eigen vermogen behoudt, ook in de toekomst.

Sedert de Code Napoleon kunnen zij kiezen voor een gewone scheiding van goederen, wat geen probleem oplevert.

Momenteel kunnen zij echter niet afspreken dat de langstlevende echtgenoot geen enkel erfrecht heeft over het vermogen van de eerststervende, ook al werd dit vermogen wel degelijk opgebouwd voordat het tweede huwelijk werd aangegaan en heeft de langstlevende echtgenoot dus niets bijgedragen aan de opbouw ervan.

Om juridisch-technische redenen kan dit niet worden geregeld in een huwelijkscontract. Artikel 1388 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt immers dat van het erfrecht niet kan worden afgeweken met een huwelijkscontract.

Dit ontwerp voert een uitzondering in op deze regel, en lijkt aldus tegemoet te komen aan de wens van heel wat koppels die wensen te hertrouwen.

De gezinswoning vormt een teer punt. Meestal heeft elke partner een eigen woonst en zal beslist moeten worden wie bij wie intrekt. De woonst waar beiden samen wonen, zal dan de nieuwe gezinswoning worden.

Die woonst heeft echter vaak sentimentele waarde voor andere personen, in het bijzonder voor de kinderen uit het eerste huwelijk.

Deze tekst biedt echtgenoten een mogelijkheid, maar legt niemand iets op.

In Nederland treedt op 1 januari 2003 een nieuwe wetgeving inzake erfenissen in werking waar 50 jaar aan gewerkt is.

V. AUDITIONS

A. Audition de Mme Puelinckx-Coene, professeur à l'UIA

L'oratrice déclare qu'elle est favorable au projet de loi en discussion, parce qu'il permet aux conjoints de régler dans un seul et même contrat l'ensemble de leur situation patrimoniale.

Depuis la loi de 1981 sur les droits successoraux du conjoint survivant, ce n'était plus possible, puisqu'il était exclu de régler dans un contrat de mariage les dispositions successorales des époux, en ce compris la renonciation de ceux-ci à leurs droits successoraux à l'égard du prémourant.

Or, la pratique démontre que, lorsque deux personnes d'un certain âge veulent se remarier, elles cherchent généralement à éviter les problèmes que ce remariage pourrait susciter par rapport aux enfants d'un premier lit, et préfèrent que chacun conserve son patrimoine, y compris pour le futur.

Elles peuvent, depuis le Code Napoléon, opter pour une séparation de biens pure et simple, et cela ne suscite aucune objection.

Par contre, elles ne peuvent, en l'état actuel des choses, convenir qu'en cas de décès de l'une d'elles, le conjoint survivant n'aura aucun droit successoral sur le patrimoine du prémourant, même si ce patrimoine a été constitué bien avant le second mariage, et que le conjoint survivant n'a donc nullement contribué à sa constitution.

Pour des raisons juridico-techniques, cela ne peut être réglé dans le contrat de mariage. L'article 1388 du Code civil prévoit en effet que l'on ne peut déroger au droit successoral par contrat de mariage.

Le projet à l'examen introduit une exception à cette règle, et paraît répondre ainsi au souhait de bon nombre de couples qui souhaitent se remarier.

Un point délicat concerne le logement familial. Chacun des futurs conjoints en a généralement un, et il va falloir décider lequel des deux va habiter chez l'autre. C'est là que se situera le nouveau logement familial.

Cependant, celui-ci a souvent aussi une valeur sentimentale pour d'autres personnes, en particulier les enfants du premier lit.

Le texte à l'examen offre aux conjoints une liberté bienvenue, sans rien imposer à personne.

Aux Pays-Bas, une nouvelle législation en matière successorale, en préparation depuis 50 ans, entrera en vigueur le 1er janvier 2003.

Een van de pijnpunten was precies het erfrecht van de langstlevende echtgenoot. In 1992 werd een vergelijkende rechtsstudie gemaakt over 6 of 7 buurlanden, waaronder België. Daarbij werd onderzocht welke problemen inzake erfrecht in die landen essentieel waren.

Een van de problemen voor België bleek precies het feit te zijn dat echtgenoten bij een tweede huwelijk niet via een huwelijkscontract geheel of gedeeltelijk konden afzien van hun erfrecht ten aanzien van de eerststervende.

De beroepservaring van spreekster zegt haar hetzelfde. Met de huidige wetgeving verkiest een aantal personen niet te hertrouwen om problemen met hun kinderen uit het eerste huwelijk te voorkomen.

Dit wetsontwerp beantwoordt dus aan een behoefte en past in de liberale opvatting van het Burgelijk Wetboek dat de contractuele vrijheid als beginsel hanteert, behoudens voor bij wet bepaalde uitzonderingen.

Deze tekst is evenmin strijdig met de idee achter de wet van 1981 betreffende het erfrecht van de langstlevende echtgenoot.

Daarin wordt immers bijvoorbeeld bepaald dat bij een echtscheiding met onderlinge toestemming, de echtgenoten de mogelijkheid krijgen om reeds voor de definitieve uitspraak van het vonnis af te zien van hun erfrechten ten opzichte van elkaar.

Mevrouw Vanlerberghe vraagt wat de juridische gevolgen zijn wanneer uit het tweede huwelijk kinderen worden geboren. Zij vraagt bovendien of het bij wet scheppen van de mogelijkheid om af te zien van de erfrechten, er niet toe zou kunnen leiden dat kinderen uit het eerste huwelijk druk uitoefenen opdat de nieuwe partner van die mogelijkheid gebruik maakt, wat tot meer conflicten zou kunnen leiden dan de huidige situatie.

Mevrouw Puelinckx-Coene antwoordt dat het afzien van de erfrechten voor kinderen uit het tweede huwelijk geen invloed heeft, aangezien zij de hertrouwde partners als vader en moeder hebben. Wat zij dus niet van de ene erven omdat die heeft afgezien van zijn erfrechten, erven zij van de andere.

Het risico dat iemand onder druk wordt gezet, bestaat altijd, welke oplossing ook wordt gekozen.

De heer Mahoux vraagt of er statistische gegevens bestaan over het aantal mensen dat een dergelijke oplossing vraagt als zij zich in de bedoelde situatie bevinden. Hij benadrukt tevens dat uit nieuwe huwelijken, ook al worden zij op latere leeftijd aangegaan, best kinderen geboren kunnen worden en dat het in dat geval niet zozeer om de mogelijke benadeling van de kinderen uit het tweede huwelijk gaat, maar om de

L'un des points de discussion concernait précisément les droits successoraux du conjoint survivant. On a procédé en 1992 à une étude de droit comparé à propos de 6 ou 7 pays voisins, dont la Belgique, en recherchant quels étaient, dans ces différents pays, les problèmes essentiels en matière de droit successoral.

En ce qui concerne la Belgique, l'un de ces problèmes était précisément que, lors d'un second mariage, les époux ne pouvaient pas, par contrat de mariage, renoncer à tout ou partie de leurs droits successoraux à l'égard du prémourant.

L'oratrice indique que son expérience professionnelle va dans le même sens. Elle a pu constater que, dans l'état actuel de la législation, un certain nombre de personnes renoncent à se remarier, pour éviter de susciter des problèmes par rapport à leurs enfants d'un premier lit.

Le projet à l'examen correspond donc à un besoin et est conforme à l'optique libérale du Code civil qui pose comme principe la liberté contractuelle, sous réserve des exceptions prévues par la loi.

Le texte à l'examen n'est pas non plus en contradiction avec la philosophie de la loi de 1981 sur les droits successoraux du conjoint survivant.

En effet, celle-ci prévoit par exemple la possibilité pour les conjoints qui souhaitent divorcer par consentement mutuel de renoncer dès avant le prononcé du divorce aux droits successoraux qu'ils ont l'un à l'égard de l'autre.

Mme Vanlerberghe demande quelles sont les conséquences juridiques lorsque des enfants naissent du second mariage. Elle se demande en outre si le fait de créer par la loi une telle possibilité de renonciation à des droits successoraux ne risque pas d'avoir pour conséquence que les enfants du premier lit exerceront une pression pour que le nouveau conjoint fasse usage de cette possibilité, ce qui pourrait susciter davantage de conflits qu'aujourd'hui.

Mme Puelinckx-Coene répond, sur le premier point, que pour les enfants issus du second mariage la renonciation n'a aucune incidence, car ces enfants ont pour mère et père les conjoints remariés. Dès lors, ce qu'ils ne reçoivent pas de l'un parce qu'il a renoncé à ses droits successoraux, ils le recevront de l'autre.

Quant au risque de pression, il existe en tout état de cause, quelle que soit la solution choisie.

M. Mahoux demande si l'on dispose de données statistiques sur la proportion de personnes qui demandent une telle solution, par rapport à l'ensemble des personnes qui se trouvent dans la situation visée. Il souligne en outre que les remariages dont il s'agit, même s'ils sont tardifs, ne sont pas nécessairement stériles et que, dans ce cas, ce ne sont pas les enfants du second lit qui sont en cause, mais

bescherming van de tweede partner, die de vader of moeder is van deze kinderen.

Spreeker merkt ook op dat de langstlevende echtgenoot die wenst af te zien van zijn erfrecht, dat ook kan doen als de nalatenschap van de eerststervende openvalt.

Hij vraagt zich ook af wat voor zin het heeft een huwelijk te sluiten als de mogelijkheid bestaat om af te zien van een van de belangrijkste gevolgen die een huwelijk eigenlijk meebrengt. Ten slotte wijst hij erop dat de verhoudingen tussen personen niet altijd gelijkwaardig zijn en dat het nodig kan zijn om met een huwelijkscontract mensen te beschermen tegen mogelijke druk, ook al wordt die gecamoufleerd door gevoelens.

Spreeker voegt eraan toe dat zijn fractie erg gehecht is aan de rechten van de langstlevende echtgenoot (volgens de statistieken meestal een vrouw) en in het bijzonder aan het recht op vruchtgebruik of bewoning van de gezinswoning. De echtgenoot die van deze rechten zou afzien, kan dit niet doen met kennis van zaken, aangezien de toestand in het tweede huwelijk nadien kan verslechteren.

De echtgenoot zou dan toch gebonden blijven door de afstand die hij voor het huwelijk heeft gedaan.

Mevrouw Puelinckx-Coene antwoordt dat er sedert 1977 geen statistieken meer worden bijgehouden van de inhoud van huwelijkscontracten. Spreekster heeft dit probleem meermaals aangekaart bij de directeur van het bestuur van de Registratie en Domeinen, maar tevergeefs. Zij verwijst naar de reeds vermelde studie van het Internationaal Rechtsinstituut van Nederland, waarin ook de problemen in de Belgische wetgeving worden behandeld.

Spreekster is het er mee eens dat een huwelijk gedeeltelijk gebaseerd is op het solidariteitsbeginsel en dat die solidariteit gedeeltelijk moet gelden voor het vermogen.

In die logica moeten echtgenoten echter ook kunnen kiezen voor de gewone scheiding van goederen, aangezien de solidariteit in de eerste plaats geldt voor inkomsten die gegenereerd worden tijdens het huwelijk. Niemand stoort zich echter aan de mogelijkheid om te kiezen voor een dergelijk huwelijksstelsel.

De heer Mahoux antwoordt dat volgens hem het probleem niet te maken heeft met het eigendom, maar met het vruchtgebruik of de bewoning van de gezinswoning en met het risico dat de langstlevende echtgenoot het huis moet verlaten, ook al is dat omdat die laatste vrijwillig afstand gedaan heeft van zijn rechten toen er nog geen sprake was van een conflict.

Mevrouw Puelinckx-Coene herhaalt dat de gezinswoning en het huisraad voor de kinderen uit het eerste huwelijk een grote sentimentele waarde

bien la protection du second conjoint qu'est le père ou la mère de ces enfants.

L'intervenant fait remarquer que, si le conjoint survivant veut renoncer à ses droits successoraux, il peut toujours le faire lorsque la succession du prémourant s'ouvre.

Il se demande aussi quel sens cela peut avoir de contracter mariage si l'on donne la possibilité de renoncer à ce qui en constitue une des conséquences essentielles. Enfin, il souligne que les rapports entre les personnes ne sont pas toujours égalitaires, et qu'il peut être nécessaire de protéger les personnes, à travers les contrats de mariage, contre les pressions qu'elles peuvent subir, même si celles-ci sont camouflées derrière des sentiments.

L'intervenant ajoute que son groupe est très attaché aux droits du conjoint survivant (qui, sur le plan statistique, est le plus souvent une femme) et en particulier au droit d'usufruit ou d'habitation du logement familial. De plus, le conjoint qui renoncerait à ces droits, ne le ferait pas en connaissance de cause, puisque la situation pourrait se dégrader ultérieurement dans le cadre du second mariage.

Le conjoint resterait néanmoins lié par la renonciation concédée avant mariage.

Mme Puelinckx-Coene répond qu'il n'y a plus de statistiques depuis 1977 à propos du contenu des contrats de mariage. L'intervenante est intervenue à plusieurs reprises à ce sujet auprès du directeur de l'administration de l'Enregistrement et des Domaines, mais sans succès. Elle renvoie à l'étude précitée faite par l'Institut juridique international des Pays-Bas qui aborde notamment les problèmes qui se posent dans le cadre de la législation belge.

L'intervenante s'accorde avec l'idée que le mariage se fonde pour une part sur l'idée de solidarité, et que cette solidarité doit avoir quelque effet patrimonial.

Mais, dans cette logique, il faudrait aussi récuser la possibilité pour les époux de choisir le régime de la séparation de biens pure et simple, étant donné que la solidarité s'applique en premier lieu aux revenus générés durant le mariage. Cependant, personne ne s'offusque de la possibilité de choisir un tel régime matrimonial.

M. Mahoux répond qu'à ses yeux, le problème ne porte pas sur la propriété, mais sur l'usufruit ou l'occupation du logement familial et sur le risque d'expulsion du conjoint survivant, fût-ce en vertu d'une renonciation faite volontairement par ce dernier à un moment où il n'existait pas de conflit.

Mme Puelinckx-Coene répète que, pour les enfants du premier lit, le logement familial et son contenu peuvent avoir une valeur sentimentale très impor-

hebben. Veel kinderen begrijpen dan ook niet waarom de tweede partner voorrang krijgt voor het genot van deze goederen, ook al was het tweede huwelijk slechts van korte duur.

De vraag is wie men wil beschermen, en of de echtgenoten zelf het antwoord op die vraag kunnen geven.

Wanneer de langstlevende echtgenoot afziet van zijn erfrecht bij het openvallen van de nalatenschap, doet hij eigenlijk een schenking aan zijn stiefkinderen, en dat heeft fiscale gevolgen.

De vraag is dus hoeveel vrijheid mensen mogen krijgen en in hoeverre men dwingende bepalingen wil opleggen.

Dat is een filosofisch en politiek vraagstuk.

De heer Mahoux antwoordt dat er nog meer is. De bedoeling is ook om in de maatschappij de zwakkeren te beschermen tegen de sterkeren.

Vorige spreekster gaat ervan uit dat alle verhoudingen tussen mensen gelijkwaardig zijn.

De voorliggende tekst biedt echtgenoten de mogelijkheid om verbintenissen aan te gaan voor situaties die zij nog niet kennen.

Mevrouw Puelinckx-Coene antwoordt dat het huwelijkscontract nadien nog altijd kan worden gewijzigd. Voor eigen goederen kan trouwens ook een testament worden opgesteld, zonder wijziging van het huwelijksstelsel, om de langstlevende echtgenoot meer bescherming te bieden.

De heer Vandenberghe vraagt zich af of de tekst overeenstemt met de algemene principes inzake erfrecht en huwelijksstelsels. In 1804 werd uitgegaan van de situatie dat de langstlevende echtgenote een onregelmatige erfopvolger was, met een bijzonder beschikbaar gedeelte bepaald in de artikelen 1094 en 1098 van het Burgerlijk Wetboek bij een tweede huwelijk.

De argumenten die toen voor dit systeem werden gebruikt lijken enigszins op de argumenten die voor dit ontwerp worden aangehaald.

De vrouwenemancipatiebeweging vond het onaanvaardbaar dat de langstlevende echtgenoot als onregelmatige erfopvolger werd beschouwd en vond dat hij als erfgenaam met wettelijk erfdeel moest worden beschouwd.

Tijdens de besprekingen die aan de wet van 1981 voorafgingen, werd de vraag behandeld of het voorbehouden erfdeel van de langstlevende echtgenoot in de vorm van vruchtgebruik of blote eigendom moest worden gegoten.

Het recht op vruchtgebruik is een typisch compromis in erfrecht, aangezien dat de afstammelingen

tante, et que beaucoup ne comprennent pas pourquoi, pour la jouissance de ces biens, ils passent après le second conjoint, même si le second mariage n'a duré que peu de temps.

La question est de savoir qui on veut protéger, et si les conjoints peuvent eux-mêmes juger de la réponse à donner à cette question.

L'intervenante souligne par ailleurs que si le conjoint survivant renonce à la succession au moment de l'ouverture de celle-ci, il fait en réalité une donation à ses beaux-enfants, ce qui a des conséquences fiscales.

Il faut donc savoir combien de liberté on veut laisser aux gens, et jusqu'à quel point on veut leur imposer des dispositions contraignantes.

C'est là une question d'ordre philosophique et politique.

M. Mahoux répond qu'il ne s'agit pas seulement de cela. Le but est aussi, dans la société, de protéger les plus faibles contre les plus forts.

La précédente intervenante raisonne comme si tous les rapports entre les personnes étaient égaux.

Par ailleurs, le texte à l'examen permet aux conjoints de prendre des engagements par rapport à des situations qu'ils ne connaissent pas.

Mme Puelinckx-Coene répond que le contrat de mariage peut toujours être modifié ultérieurement. S'agissant de biens propres, un testament peut aussi être établi, sans modification du régime matrimonial, en vue d'accroître la protection du conjoint survivant.

M. Vandenberghe s'interroge sur la cohérence du texte à l'examen par rapport aux principes généraux du droit successoral et du droit des régimes matrimoniaux. En 1804, on est parti d'une situation où l'épouse survivante était un successeur irrégulier, avec une quotité disponible spéciale fixée par les articles 1094 et 1098 du Code civil dans le cas d'un second mariage.

Les arguments invoqués à l'appui de ce système rejoignent, dans une certaine mesure, ceux développés à l'appui du projet à l'examen.

Le mouvement d'émancipation de la femme a considéré comme inacceptable le fait que le conjoint survivant soit considéré comme un successeur irrégulier, estimant qu'il devait être un héritier réservataire.

Tel fut l'objet des discussions qui précédèrent la loi de 1981: la réserve à accorder au conjoint survivant devait-elle consister en un usufruit ou en une nue-propriété?

L'octroi d'un usufruit est le compromis-type en matière de droit successoral, car il ne lèse pas les

niet benadeeld worden: zij krijgen de blote eigendom en na het overlijden van de vruchtgebruiker ook de volle eigendom.

Het systeem van het voorbehouden erfdeel is gebaseerd op het feit dat in een emotioneel geladen sfeer de kans om beïnvloed en benadeeld te worden, veel groter is. Dat systeem moet samen worden gelezen met het verbod dat sedert 1804 bestaat, om overeenkomsten over toekomstige erfenissen te sluiten, ook in het kader van een huwelijkscontract. Dit zijn regels van openbare orde. Dit ontwerp is gebaseerd op een heel andere keuze, omdat het overeenkomsten over toekomstige erfenissen wel toestaat en voorstelt artikel 791 van het Burgerlijk Wetboek te wijzigen, dat gecombineerd moet worden met artikel 1130 van hetzelfde wetboek.

Voor een tweede huwelijk wordt dus een uitzondering gemaakt op een regel van openbare orde.

De afgelopen twee eeuwen heeft contractuele vrijheid inzake toekomstige erfenissen nooit bestaan.

Als die regel veranderd moet worden, waarom dan alleen voor tweede huwelijken, terwijl dezelfde argumenten gelden voor eerste huwelijken?

Spreker voegt eraan toe dat het argument van de vergelijking tussen erfrecht en scheiding van goederen, niet overtuigend is.

De scheiding van goederen waarvoor bijvoorbeeld kan worden gekozen omdat een van de echtgenoten handelaar is, sluit solidariteit tussen echtgenoten op het vlak van het vermogen niet uit. Dit huwelijksstelsel heeft echtgenoten nooit het recht gegeven te beslissen over het erfrecht van hun kinderen.

Bovendien gelooft spreker niet dat de voorliggende tekst geen invloed zal hebben op het erfrecht van de kinderen uit het tweede huwelijk.

Hij wijst erop dat het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot kan worden omgezet in kapitaal (behalve dat van de gezinswoning).

Als die omzetting wordt uitgevoerd zal de waarde van het vruchtgebruik, en dus het deel dat aan de kinderen uit het tweede huwelijk toevalt, en alleen aan hen, afhankelijk van de leeftijd van de langstlevende echtgenoot die houder is van dit recht, verschillen van het aandeel dat zij zouden hebben gekregen in het kader van een eerste huwelijk.

Mevrouw Puelinckx-Coene antwoordt dat het niet opgaat de principes in te roepen die golden in 1804. De wettelijke bepalingen van toen zijn reeds meerdere keren gewijzigd, precies omdat de principes achterhaald waren.

De regel van het voorbehouden erfdeel wordt overal in Europa in vraag gesteld.

descendants, qui reçoivent la nue-propriété et obtiendront ultérieurement la pleine propriété au décès de l'usufruitier.

Le système de la réserve s'inspire de la considération que, dans un contexte émotionnel, le risque d'être influencé et lésé est beaucoup plus grand. Ce système doit être lu conjointement avec l'interdiction — existant depuis 1804 — des pactes sur succession future, y compris dans le cadre d'un contrat de mariage. Ces règles sont d'ordre public. Le projet à l'examen s'inspire d'une toute autre option, puisqu'il permet les pactes sur succession future, et propose une modification de l'article 791 du Code civil, qui doit être combiné avec l'article 1130 du même code.

Il prévoit donc une exception à une règle d'ordre public en faveur de seconds mariages.

La liberté contractuelle en matière de successions futures n'a jamais existé au cours des deux derniers siècles.

Si l'on veut modifier cette règle, pourquoi limiter cette modification aux seconds mariages alors que les mêmes arguments sont aussi valables pour les premiers mariages?

L'intervenant ajoute qu'à ses yeux, l'argument tiré de la comparaison entre les droits successoraux et la séparation de biens pure et simple n'est pas convaincant.

En effet, la séparation de biens pure et simple, qui peut être choisie, par exemple, parce qu'un des époux est commerçant, n'exclut pas la solidarité entre époux sur le plan patrimonial. Ce régime matrimonial n'a jamais permis aux conjoints de décider des droits successoraux de leurs enfants.

De plus, l'intervenant ne croit pas que le texte à l'examen soit sans incidence sur les droits successoraux des enfants du second lit.

Il rappelle que l'usufruit du conjoint survivant peut être converti en capital (à l'exception de celui qui porte sur la résidence conjugale).

Si cette conversion a lieu, la valeur de l'usufruit, et donc la part qui échoira aux enfants du second lit, et uniquement à ceux-ci, sera, notamment en fonction de l'âge du conjoint survivant titulaire de ce droit, différente de celle qu'ils auraient recueillie dans le cadre d'un premier mariage.

Mme Puelinckx-Coene répond qu'invoquer les principes qui prévalaient en 1804 n'est pas un argument. Les dispositions légales de l'époque ont été plusieurs fois modifiées depuis lors, précisément parce que ces principes étaient dépassés.

La règle de la réserve est remise en question partout en Europe.

In oktober 2002 was spreekster algemeen rapporteur van een congres van de Raad van Europa over dit onderwerp. In de meeste landen waar nieuwe erfwetgeving wordt goedgekeurd, en in het bijzonder in Nederland, wordt het principe van het voorbehouden erfdeel ten zeerste afgezwakt.

Er bestaat geen consensus over het feit of het verbod op een overeenkomst over toekomstige erfenissen betreft, dat tot driemaal toe in het Burgerlijk Wetboek is opgenomen, al dan niet een algemeen beginsel is. Het staat in ieder geval vast dat de wet van 1976 betreffende de huwelijksvermogensstelsels, de wet van 1981 betreffende het erfrecht van de langstlevende echtgenoot en de wet van 1987 betreffende de afstamming, alle drie nieuwe uitzonderingen op dit beginsel hebben ingevoerd. Het Angelsaksisch recht, maar ook de Duitse rechtssystemen (Duitsland, Oostenrijk, Nederland, Griekenland, Zwitserland) kennen een dergelijk verbod niet; dat kan trouwens makkelijk omzeild worden met bepaalde welbekende clausules.

Het voorbehouden erfdeel van de langstlevende echtgenoot is een bijzonder voorbehouden erfdeel. Iedereen heeft het steeds over de verwezenlijkingen van de wet van 1981, maar toentertijd was er geen consensus. De voorgestelde oplossing is dan ook een compromis: het voorbehouden erfdeel is slechts een vruchtgebruik en aangezien het verbod op overeenkomsten over toekomstige erfenissen bestaat, kunnen echtgenoten die verwickeld zijn in een echtscheiding met onderlinge toestemming, afzien van hun erfrechten ten aanzien van elkaar. Als er echter één moment is waarop de zwakste partij moet worden beschermd, is dat wel tijdens een echtscheiding.

De heer Vandenberghe merkt op dat de vergelijking niet opgaat, omdat het gaat over bepalingen met betrekking tot een situatie die zich hoe dan ook zal voordoen, namelijk de scheiding.

De heer Mahoux voegt eraan toe dat de situatie van de zwakste echtgenoot nog moeilijker zal worden als hij bij het aangaan van het huwelijk heeft afgezien van zijn rechten.

Mevrouw Puelinckx-Coene herhaalt dat het voorbehouden erfdeel van de langstlevende echtgenoot, dat werd ingevoerd bij wet van 1981, niet absoluut is. Als een van de echtgenoten de oorspronkelijke gezinswoning verlaat en een aparte woonplaats vraagt, kan hij zijn partner bij testament onterven.

Wat dat betreft is deze tekst dus helemaal niet revolutionair.

Spreekster is het er wel mee eens dat er geen reden is om de toepassingssfeer van de tekst te beperken tot het tweede huwelijk.

Zij wijst erop dat zij geantwoord heeft op een vraag over de gevolgen van het ontwerp voor de situatie van kinderen uit het tweede huwelijk, en niet over een mogelijke discriminatie tussen die kinderen en kinde-

En octobre 2002, l'oratrice a été rapporteuse générale d'un congrès du Conseil de l'Europe sur ce sujet. De façon générale, partout où de nouvelles législations successorales sont adoptées, et en particulier aux Pays-Bas, le principe de la réserve se trouve considérablement affaibli.

Quant à l'interdiction du pacte sur succession future, qui apparaît à trois reprises dans le Code civil, il n'y a pas de consensus sur le point de savoir s'il s'agit ou non d'un principe général. Le fait est que les lois de 1976 sur les régimes matrimoniaux, de 1981 sur les droits successoraux du conjoint survivant, et de 1987 sur le droit de la filiation, ont toutes trois prévu des exceptions nouvelles à ce principe. Sur le plan du droit comparé, on constate qu'en droit anglo-saxon, mais aussi dans les systèmes de droit germanique (Allemagne, Autriche, Pays-Bas, Grèce, Suisse), on ne connaît pas une telle interdiction qui, du reste, peut aisément être contournée par certaines clauses bien conçues.

La réserve du conjoint survivant est une réserve particulière. Tout le monde parle des acquis de la loi de 1981, mais, à l'époque, il n'y avait pas de consensus, et la solution retenue constitue un compromis: la réserve est seulement en usufruit et, par dérogation à l'interdiction du pacte sur succession future, les époux en instance de divorce par consentement mutuel peuvent renoncer à leurs droits successoraux l'un à l'égard de l'autre. Or, s'il est un moment où il faut protéger la partie la plus faible, c'est bien lors d'un divorce.

M. Vandenberghe fait observer que la comparaison n'est pas pertinente, car il s'agit dans ce cas de modalités d'une situation qui se produira de toute façon, à savoir le divorce.

M. Mahoux ajoute que la situation du conjoint le plus faible sera d'autant plus précaire qu'il aura renoncé à ses droits au moment du mariage.

Mme Puelinckx-Coene répète que la réserve du conjoint survivant instituée par la loi de 1981 n'est pas absolue. Ainsi, lorsqu'un des époux quitte le domicile conjugal et demande une résidence séparée, il peut déshériter son conjoint par simple testament.

Le texte à l'examen n'a donc rien de révolutionnaire sur ce point.

Par contre, l'oratrice partage le point de vue selon lequel il n'y a aucune raison de limiter le champ d'application de ce texte aux seconds mariages.

Enfin, elle rappelle qu'elle a répondu à une question sur l'incidence du projet sur la situation des enfants du deuxième lit, et non sur l'existence d'une éventuelle discrimination entre ceux-ci et les enfants

ren uit het eerste huwelijk. De situatie van kinderen uit het eerste huwelijk wordt door het ontwerp verbeterd, terwijl de situatie van kinderen uit het tweede huwelijk niet verandert omdat zij van hun vader of moeder erven.

Mevrouw Nyssens vraagt of het klopt dat de tekst van het ontwerp wordt ingegeven door de stijging van het aantal tweede huwelijken en door een grotere vraag van het middenveld naar een organisatie van tweede gezinnen.

Op juridisch vlak betreft spreekster dat er een verschil wordt gemaakt tussen een eerste en een tweede huwelijk. De wetgever van 1981 had ervoor gekozen de langstlevende echtgenoot in het bijzonder te beschermen. Het lijkt er om sociologische redenen op dat de voorliggende tekst de zaken heel anders ziet in het kader van een nieuw huwelijk.

Als er een waarden- of belangenconflict bestaat dat verband houdt met het bestaan van kinderen uit een eerste huwelijk, moet dat politiek opgelost worden. Spreekster zou echter willen weten of er terzake werkelijk een grote vraag is.

Ten slotte is er veel gesproken over contractuele vrijheid. Spreekster vraagt of inzake voorbehouden erfdelen een zo verregaande vernieuwing mogelijk is.

Mevrouw Puelinckx-Coene verwijst met betrekking tot het innovatieve karakter van deze tekst, naar wat zij reeds eerder zei over de echtscheiding met onderlinge toestemming en naar artikel 918 van het Burgerlijk Wetboek.

B. Hoorzitting met de heer Jean-Louis Renchon, hoogleraar aan de UCL

Spreeker geeft aan dat zijn uiteenzetting drie vragen zal beantwoorden die uit de discussie naar voren lijken te komen.

1. worden er geen verworven rechten aangetast?
2. kan men het concrete voorbehouden erfdeel van de langst levende echtgenoot aantasten, dat wil zeggen het recht om de hoofdwoonplaats van het gezin te betrekken en de meubels te blijven gebruiken?
3. bestaat er een mogelijkheid om in de loop van het huwelijk terug te komen op de beslissing die werd genomen om de langstlevende echtgenoot te onterven?

1. Is hier geen sprake van de aantasting van de verworven rechten die duidelijk worden gesteld in de wet van 1981 en die door velen beschouwd werden als een revolutie waardoor de bescherming van de langstlevende echtgenoot eindelijk verzekerd wordt?

Spreeker wil graag uitleggen wat de — volgens hem overschatte — gevolgen zijn van de wet van 1981, waar men zich destijds geen rekenschap van heeft gegeven.

du premier lit. La situation de ces derniers est améliorée par le texte à l'examen, tandis que celle des premiers ne change pas selon qu'ils héritent de leur mère ou de leur père.

Mme Nyssens demande s'il est exact que le texte à l'examen se justifie par une augmentation du nombre des seconds mariages, et par une demande grandissante du terrain d'organiser des secondes familles.

Sur le plan juridique, l'intervenante regrette elle aussi que l'on opère une distinction entre premier et second mariage. Le législateur de 1981 avait choisi de protéger particulièrement le conjoint survivant. Il semble, pour des raisons sociologiques, que le texte en discussion envisage les choses différemment dans le cadre d'un remariage.

S'il existe un conflit de valeurs ou d'intérêts, lié à l'existence d'enfants d'un premier lit, il doit être tranché sur le plan politique. Mais l'intervenante aimerait s'assurer qu'il existe réellement une demande importante en la matière.

Enfin, il a beaucoup été question de liberté contractuelle. L'intervenante se demande si l'on peut, en matière de réserve successorale, innover à ce point.

Mme Puelinckx-Coene renvoie, à propos du caractère innovant ou non du texte à l'examen, à ce qu'elle a précédemment exposé à propos du divorce par consentement mutuel, ainsi qu'à l'article 918 du Code civil.

B. Audition de M. Jean-Louis Renchon, professeur à l'UCL

L'orateur indique que son exposé répondra à trois questions qui paraissent ressortir des débats.

1. ne porte-t-on pas atteinte à des droits acquis?
2. peut-on porter atteinte à la réserve concrète du conjoint survivant, c'est-à-dire au droit d'occuper le logement principal de la famille et de garder l'usage des meubles?
3. peut-on imaginer de revenir, en cours de mariage, sur la décision qui aurait été prise d'exhérer le conjoint survivant?

1. Ne porte-t-on pas atteinte à des droits acquis mis en évidence par la loi de 1981 et salués par beaucoup comme une révolution assurant définitivement la protection du conjoint survivant?

L'orateur souhaite indiquer les conséquences, à son sens exagérées, de la loi de 1981, dont on ne s'était pas rendu compte à l'époque.

In twintig jaar tijd zijn niet alleen de opvattingen over het gezin, maar ook de gezinssituaties behoorlijk veranderd.

Bij de totstandkoming van de wet van 1981 op basis van een regeringsontwerp dat vijftien jaar eerder was ingediend, was het uitgangspunt het kerngezin.

De wet van 1981 vertrok van de gedachte dat de echtgenoten hun hele leven samen bleven, dat zij samen een vermogen hadden opgebouwd en dat het normaal was dat de langstlevende echtgenoot minstens op het vruchtgebruik van dat vermogen kon rekenen en dat men hem zelfs eventueel een deel van dat vermogen in volle eigendom gaf.

Voor de kinderen was het normaal dat zij wachten, in de wetenschap dat zij het vermogen dat tijdens het huwelijk was opgebouwd zouden erven bij het overlijden van de langstlevende echtgeno(o)t(e).

Dit schema beantwoordde aan de toenmalige verwachtingen en aan het gedrag van de kinderen in deze klassieke gezinsstructuur waarin men meestal zelfs niet overging tot een bepaling van de exacte omvang van de nalatenschap.

Dit schema doet ook vandaag nog geen problemen rijzen in gewone gezinssituaties maar leidt tot aanzienlijke moeilijkheden in alle situaties waarin er kinderen zijn uit een eerste relatie.

De eerste reden daarvan is dat in deze mindere klassieke gezinssituaties het vermogen waarvan sprake is bij het overlijden, gewoonlijk niet meer het vermogen is dat gedurende het huwelijk is opgebouwd maar meestal het vermogen dat vóór dat huwelijk is opgebouwd.

De langstlevende echtgeno(o)t(e) bevindt zich dan helemaal niet in dezelfde toestand als de langstlevende echtgeno(o)t(e) die vaak gedurende tientallen jaren heeft bijgedragen tot de opbouw van een gemeenschappelijk vermogen.

Het vermogen wordt door de kinderen uit de eerste relatie ervaren als een vermogen waarop de langstlevende echtgeno(o)t(e) geen aanspraak kan maken.

De tweede reden is dat de duur van die huwelijken die op een eerste huwelijk volgen, vaak relatief kort is. Die huwelijken worden ook soms aangegaan enkele maanden vóór een overlijden, met het oog op de nalatenschap.

De aanspraken die de langstlevende echtgeno(o)t(e) kan maken zijn dus van vrij recente datum en zijn dus op dit punt niet te vergelijken met de afstamming waarop de kinderen kunnen bogen.

Een derde reden is dat de langstlevende echtgeno(o)t(e) vaak veel jonger is dan de vooroverleden echtgeno(o)t(e) maar ook veel jonger dan de kinderen die geboren zijn uit een vorige relatie.

En vingt ans, les conceptions, mais aussi les situations familiales, se sont considérablement modifiées.

Lors de l'élaboration de la loi de 1981, sur la base d'un projet du gouvernement déposé quinze ans plus tôt, on était à l'époque de la famille nucléaire.

La loi de 1981 avait été pensée à partir de l'idée que les époux avaient vécu toute leur vie ensemble, qu'ils avaient construit ensemble un patrimoine, et qu'il était normal que l'on ne prive pas le conjoint survivant, au minimum de l'usufruit de ce patrimoine, et même qu'on lui attribue, le cas échéant, une part de ce patrimoine en pleine propriété.

Quant aux enfants, il était normal qu'ils attendent, sachant qu'ils recueilleraient le patrimoine construit pendant le mariage au décès du conjoint survivant.

Ce schéma correspondait à la sensibilité de l'époque, et au comportement des enfants dans cette structure familiale classique où, la plupart du temps, on ne détermine même pas la consistance exacte de la succession.

Or, ce schéma, s'il ne pose toujours pas de problème dans les situations familiales ordinaires, cause des difficultés considérables dans toutes les situations où il y a des enfants d'une précédente union.

La première raison en est que dans ces situations familiales moins classiques, le patrimoine dont il sera question au décès n'est généralement plus le patrimoine construit durant le mariage mais bien, le plus souvent, celui constitué avant celui-ci.

Le conjoint survivant n'est alors pas du tout dans la même situation que celui qui a contribué parfois durant plusieurs dizaines d'années à construire un patrimoine commun.

Le patrimoine est perçu par les enfants de la première union comme un patrimoine à l'égard duquel le conjoint survivant n'a pas de titre à revendiquer.

La seconde raison est que, souvent, la durée de ces mariages subséquents sera relativement brève. Parfois même, ils sont contractés dans une perspective successorale, à quelques mois d'un décès.

Le titre que le conjoint survivant peut faire valoir est donc relativement récent, et est, du point de vue de la durée, sans comparaison avec le titre de filiation des enfants.

La troisième raison est que le conjoint survivant est souvent beaucoup plus jeune que le conjoint précédé, mais aussi plus jeune que les enfants nés d'une précédente union.

Derhalve maakt zijn vruchtgebruik een definitief einde aan de erfrechten van die kinderen.

Indien de langstlevende echtgeno(o)t(e) een vrouw van 50 is, is haar vruchtgebruik volgens de omzettingstafel-Ledoux die het meest gebruikt wordt, dus 67% van de nalatenschap waard. Zijn er 3 kinderen, dan krijgt elk kind derhalve 11% van die nalatenschap.

Heeft men daarenboven de volledige eigendom van een deel van de nalatenschap aan de langstlevende echtgeno(o)t(e) gegeven, dan krijgt die de volle eigendom van het beschikbaar deel plus het vruchtgebruik van de rest: hij krijgt dus 25% in volle eigendom plus 67% als vruchtgebruik op de overblijvende 75%, dat wil zeggen bijna 80% in totaal.

Het is derhalve begrijpelijk dat sommigen een wetgevend optreden wensen om dit soort toestanden aan te passen en de zaken opnieuw in evenwicht te brengen.

Het echte probleem ligt, in die gevallen, in het feit dat de wet te vrijgevig is ten opzichte van de langstlevende echtgeno(o)t(e) en de kinderen een groot deel van hun rechten ontnemt.

Wil men discriminaties voorkomen, dan bestaat de echte hervorming er niet in aan de echtgeno(o)t(e)n de mogelijkheid te bieden de erfrechten van de langstlevende echtgeno(o)t(e) te beperken, maar die erfrechten te beperken via een wet.

In Frankrijk werd recent een nieuwe wet aangenomen die de langstlevende echtgeno(o)t(e) het vruchtgebruik geeft of een vierde in volle eigendom.

De heer Mahoux merkt op dat die tweede optie tot onverdeeldheid leidt waaraan eenieder naar believen een eind kan maken. Wat komt er in dit geval terecht van de bescherming met betrekking tot het bewonen van de gezinswoning?

De heer Renchon antwoordt dat hij in dit stadium nog steeds redeneert in het kader van de eerste vraag in verband met de mogelijkheid de erfrechten van de echtgeno(o)t(e) te beperken. Het kan ergerlijk en zelfs discriminerend lijken dat verschillende erfregelingen worden toegepast naargelang men al dan niet maatregelen heeft genomen.

Spreker is persoonlijk van mening dat het voorstel in zijn geheel verantwoord is omdat er toestanden zijn waarin andere wettelijke maatregelen werkelijk op hun plaats zijn.

Een andere mogelijkheid is om, zoals hierboven gezegd, het hele erfrecht te wijzigen voor familiesituaties die niet tot het traditionele nucleaire schema behoren.

Men kan niet spreken van discriminatie aangezien de situaties verschillend zijn: in het ene geval erven de kinderen het vermogen van de langstlevende echtge-

Dès lors, son droit d'usufruit met un terme définitif aux droits successoraux de ces enfants.

Ainsi, si le conjoint survivant est une femme de 50 ans, son usufruit, selon la table de conversion Ledoux qui est la plus utilisée, vaut 67% de la succession. S'il y a 3 enfants, chacun recueillera dès lors 11% de la succession.

Si l'on a attribué au surplus la pleine propriété d'une partie de la succession au conjoint survivant, celui-ci recueille la pleine propriété de la quotité disponible, plus l'usufruit du reste: il reçoit donc 25% en pleine propriété, plus 67% en usufruit sur les 75% restants, soit près de 80% au total.

Il est dès lors compréhensible que certains veuillent légiférer pour aménager ce type de situations en vue de rééquilibrer les choses.

Le vrai problème vient de ce que, dans ces cas, la loi est trop généreuse par rapport au conjoint survivant, et prive les enfants d'une trop grande partie de leurs droits.

La véritable réforme, si l'on voulait éviter des discriminations, serait non pas de permettre aux époux de réduire les droits successoraux du conjoint survivant, mais de les réduire en vertu de la loi.

En France, une nouvelle loi vient d'être adoptée, selon laquelle le conjoint survivant reçoit l'usufruit ou un quart en pleine propriété.

M. Mahoux fait observer que cette deuxième option conduit à une indivision, dont chacun peut sortir à volonté. Que devient, dans ce cas, la protection quant à l'occupation du logement familial?

M. Renchon répond qu'à ce stade, il se situe toujours dans le cadre de la première question, à savoir la possibilité de réduire les droits successoraux du conjoint. Il peut paraître choquant, voire discriminatoire, que des régimes successoraux différents s'appliqueraient selon que l'on aurait ou non pris des dispositions.

L'intervenant pense personnellement que la proposition est, dans son ensemble, justifiée, parce qu'il existe des situations qui méritent vraiment que l'on prenne d'autres dispositions légales.

L'autre option serait, comme indiqué ci-avant, de modifier les droits successoraux par la loi pour toutes les situations familiales ne rentrant pas dans le schéma « nucléaire » traditionnel.

On ne peut parler de discrimination, puisque les situations sont fort différentes: dans un cas, les enfants recueillent le patrimoine du conjoint survi-

noot; in het andere geval niet, aangezien al wat naar de langstlevende echtgenoot is gegaan, door de kinderen van die laatste wordt geërfd.

Uit de praktijk blijkt dat momenteel in dat laatste geval de zwaarste familieconflicten rijzen.

2. Kan men zo verregaand afbreuk doen aan het concrete voorbehouden erfdeel? Met deze tekst is het mogelijk om de langstlevende echtgenoot alles te ontnemen met inbegrip van zijn recht om de gezinswoning te bewonen en de meubels te behouden, met uitzondering van een periode van een jaar.

Ter informatie dient erop gewezen dat dit dezelfde termijn is als die uit de Franse wet van 2001.

Krachtens die wet bestaat het «voorbehouden erfdeel» van de langstlevende echtgenoot in het recht om de gezinswoning gedurende een jaar te bewonen. Als de gezinswoning door de echtgenoten wordt gehuurd, moeten uit de erfenis twaalf maanden huurgeld worden terugbetaald aan de echtgenoot-huurder, zodat ook hij de gezinswoning gratis kan betrekken.

Men ziet dus dat het idee van een voorbehouden erfdeel niet in alle Europese landen bestaat, aangezien men het huwelijk niet meer op dezelfde rang plaatst als de afstamming.

Het is echter wel zo dat men op dit vlak de in 1981 verworven rechten het meest op de helling zet.

Een technische oplossing kan erin bestaan de termijn van een jaar verplicht te maken en de vrede-rechter de mogelijkheid te geven om die termijn te verlengen, afhankelijk van de financiële situatie van de langstlevende echtgenoot.

Een groot gebrek van de wet van 1981 was immers dat er geen rekening werd gehouden met de respectieve vermogenssituaties.

In geval van een tweede huwelijk is de gezinswoning vaak ook de oude gezinswoning van het eerste echtpaar en heeft ze voor de kinderen uit dat eerste huwelijk een bijzondere sentimentele waarde.

3. Als men het principe uit de voorliggende tekst aanvaardt, moet men de beslissing van de echtgenoten dan als onherroepelijk beschouwen, of moeten zij de mogelijkheid hebben om tijdens hun huwelijk hun beslissing te herzien vanwege een veranderde situatie?

Als er een huwelijksovereenkomst is, waarin de onterving van de echtgenoot als huwelijksvoorwaarde is opgenomen, kan de mogelijkheid om de overeenkomst tussen de echtgenoten later te wijzigen inderdaad worden betwist, ook al omdat de druk die de echtgenoten op elkaar kunnen uitoefenen groter wordt naargelang ze ouder worden.

vant; dans l'autre, ils ne le recueillent pas, tout ce qui a été attribué au conjoint survivant allant aux enfants de ce dernier.

À l'heure actuelle, la pratique montre que c'est dans ce dernier schéma que se posent les conflits familiaux les plus graves.

2. Peut-on ainsi porter atteinte à la réserve concrète, puisque le texte permet de priver le conjoint survivant de tout, y compris de son droit d'occuper la résidence familiale et de bénéficier des meubles, sauf pendant un an?

À titre informatif, il faut noter que ce délai est le même que celui retenu dans la loi française de 2001.

Selon celle-ci, la seule «réserve» du conjoint survivant est le droit d'occuper pendant un an la résidence familiale. Lorsque celle-ci était prise en location par les époux, la succession doit rembourser 12 mois de loyer à l'époux locataire, pour qu'il puisse aussi, dans cette hypothèse, occuper gratuitement la résidence.

On voit donc que l'idée même d'une réserve n'est pas partagée par tous les pays européens, car on ne place plus aujourd'hui le mariage sur le même plan que la filiation.

Cependant, il est vrai que c'est sur ce point que l'on porte le plus atteinte aux droits acquis de 1981.

Une solution technique pourrait consister à prévoir un délai d'un an obligatoire, assorti d'une possibilité pour le juge de paix de prolonger ce délai en fonction de la situation financière du conjoint survivant.

En effet, un défaut majeur de la loi de 1981 est qu'elle ne tient pas compte des situations patrimoniales respectives.

De plus, dans les cas de remariage, la résidence conjugale est souvent aussi l'ancienne résidence familiale des premiers conjoints, qui a pour les enfants du premier lit une valeur sentimentale particulière.

3. Si l'on admet le principe du texte à l'examen, faut-il considérer la décision des époux comme irréversible, ou leur permettre de la modifier durant le mariage en fonction de l'évolution de la situation?

Dans une perspective de contractualisation du mariage, où l'on a fait de l'exhérédation du conjoint une condition du mariage, il est vrai qu'il peut être contestable de modifier ultérieurement la convention conclue entre les époux, d'autant plus qu'au fur et à mesure que les époux avancent en âge, les pressions de l'un sur l'autre se manifestent davantage.

Anderzijds is het toch tegenstrijdig om de echtgenoten toe te staan hun hele huwelijksvermogensstelsel te wijzigen, maar niet hun beslissingen inzake de erfopvolging.

De heer Dubié wijst erop dat als men de echtgenoten toestaat om hetgeen zij zijn overeengekomen opnieuw te wijzigen, de kinderen uit het eerste huwelijk die het nieuwe huwelijk van hun ouder hebben aanvaard omdat de nieuwe echtgenoot heeft afgezien van zijn rechten op de erfenis, de indruk zullen krijgen dat ze om de tuin zijn geleid.

De heer Renchon antwoordt dat hierdoor inderdaad ernstige conflicten kunnen ontstaan en vorderingen tot nietigverklaring.

Als de bedingen in de overeenkomst onherroepelijk zijn, biedt dat in elk geval meer rechtszekerheid.

Het tegendeel sluit evenwel beter aan bij de huidige tendens in het familierecht om zich aan te passen aan veranderende situaties.

De heer Mahoux meent dat men zich moet afvragen welke oplossing de zwakste beschermt tegen de sterkste. Dat was ook het doel van de wetgever in 1981, die meende dat de langstlevende echtgenoot — vaak de vrouw — in een precaire situatie dreigde terecht te komen.

Vaak trouwde men immers om de belangen van de langstlevende echtgenoot te vrijwaren. Waarom zou men nog trouwen als die echtgenoot al zijn rechten kunnen worden ontnomen?

Ten slotte belet niets de langstlevende echtgenoot om — met kennis van zaken dit keer — af te zien van zijn erfrechten op het ogenblik dat de erfenis openvalt.

De heer de Clippele benadrukt dat de erfgenamen voor alles een duidelijke en niet-conflictueuze situatie willen.

Spreker is daarom geen voorstander van een oplossing waarin die rechten kunnen worden aangepast aan de duur van het huwelijk of de vermogenssituatie van de langstlevende echtgenoot.

Bovendien is bekend dat het vermogen van de Belgen voor het grootste deel bestaat uit effecten en roerende waardepapieren, waarop de rechten inzake het voorbehouden erfdeel niet altijd helemaal van toepassing zijn, en waarover vaak discussies ontstaan.

Daarom is er nood aan een wetgeving die dit vermogen in rechte en door alle erfgenamen controleerbaar maakt.

Spreker is voorstander van een duidelijke oplossing die gebruik maakt van de bestaande rechtsfiguren.

Inversement, il y aurait quelque contradiction à permettre aux époux de modifier l'ensemble de leur régime patrimonial, mais pas leurs décisions sur le plan successoral.

M. Dubié fait observer que, si l'on autorise les époux à revenir sur ce qu'ils ont convenu, les enfants du premier lit qui ont accepté le remariage de leur parent en raison de la renonciation du nouveau conjoint à ses droits successoraux se sentiraient abusés.

M. Renchon répond que cette situation risque effectivement de susciter de graves conflits et des procédures judiciaires en annulation.

Le caractère irréversible des dispositions prises présente en tout cas l'avantage de la sécurité juridique.

La solution inverse répond davantage à la tendance actuelle du droit de la famille où l'on cherche à s'adapter à l'évolution des situations.

M. Mahoux estime qu'il faut se demander quelle solution protège le plus faible par rapport au plus fort. C'est le but poursuivi par le législateur de 1981, qui avait estimé que c'était le conjoint survivant — souvent la femme — qui risquait de se trouver dans une situation précaire.

De plus, le mariage est souvent contracté pour garantir les intérêts du conjoint survivant. Quel serait, dans bien des cas, l'intérêt d'encore contracter mariage, si ce conjoint pourrait être privé ainsi de ses droits?

Enfin, rien n'empêche le conjoint survivant de renoncer — cette fois en toute connaissance de cause — à ses droits successoraux au moment où la succession s'ouvre.

M. de Clippele souligne que généralement les héritiers souhaitent avant tout une situation claire et non conflictuelle.

L'intervenant n'est dès lors pas favorable à une solution où des droits pourraient être aménagés en fonction de la durée du mariage ou de l'état de fortune du conjoint survivant.

De plus, on sait que l'essentiel du patrimoine des Belges est constitué de titres et de valeurs mobilières, sur lesquels les droits à la réserve ne jouent pas toujours pleinement, et sur lesquels portent souvent les discussions.

Il est donc souhaitable de disposer d'une législation qui ramène ce patrimoine dans la sphère de ce qui est vérifiable en droit, et par l'ensemble des héritiers.

L'intervenant est favorable à une solution claire faisant appel à des figures de droit connues.

Overigens hebben de notarissen zich in een enquête massaal uitgesproken voor het behoud van het voorbehouden erfdeel, omdat dat beïnvloeding met betrekking tot de erfenis voorkomt.

Spreeker is ook voorstander van het behoud van het bestaande voorbehouden erfdeel.

De heer Renchon wijst erop dat de langstlevende echtgenoot niet noodzakelijk de zwakste partij is.

Erfeniskwesties draaien niet altijd om materiële zaken. Voor sommige mensen gaat het om de plaats die zij innemen in de familie. Een verdeling die als onrechtvaardig wordt gevoeld, kan tot maatschappelijke onrust leiden.

De heer de Clippele meent dat als de huwelijksvereenkomst bepaalt dat het voorbehouden erfdeel enkel betrekking heeft op de gezinswoning, de echtgenoot niet meer bij testament kan beschikken over zijn beschikbaar deel. Hij kan het voorbehouden erfdeel van de langstlevende echtgenoot, dat betrekking heeft op het vruchtgebruik op de helft (of eventueel alle) goederen, niet opnieuw invoeren. In dat geval krijgen de kinderen hun voorbehouden erfdeel in volle eigendom, behalve wat de gezinswoning betreft.

De heer Renchon antwoordt dat hij de door de Kamer aangenomen tekst inderdaad zo interpreteert maar dat dit niet blijkt uit de parlementaire voorbereiding.

Men wilde de echtgenoten toestaan om tijdens het huwelijk schenkingen aan elkaar te doen.

De heer de Clippele wijst erop dat er ook een voorbehouden erfdeel van de ascendenten bestaat, maar dat de huidige wet het mogelijk maakt om daarvan af te wijken ten voordele van de langstlevende echtgenoot.

Mevrouw Nyssens vraagt zich af of er als de voorliggende tekst wordt aangenomen een risico bestaat dat het Arbitragehof besluit dat er een discriminatie bestaat tussen de eerste en de tweede langstlevende echtgenoot.

De heer Renchon antwoordt dat volgens hem het probleem met de tekst van de Kamer vooral is dat de wederkerigheid niet vereist is.

Het feit dat er kinderen zijn uit een vorig huwelijk vormt op zich al een objectief verschil.

De huidige wet beschermt de kinderen uit een vorig huwelijk al, omdat zij bij de samenstelling van de erfenis de in de huwelijksvereenkomst toegestane voordelen in rekening kunnen doen brengen, terwijl de kinderen uit het huwelijk zelf dat niet kunnen. Niemand heeft ooit opgeworpen dat dit discriminerend zou kunnen zijn.

Enfin, en ce qui concerne la réserve, les notaires se sont, lors d'un sondage, massivement prononcés en faveur de son maintien, parce que cela évite des captations d'héritage.

L'intervenant est lui aussi favorable au maintien de la réserve telle qu'elle existe actuellement.

M. Renchon fait observer que le conjoint survivant n'est pas nécessairement la partie la plus faible.

Tous les enjeux successoraux ne sont pas nécessairement de nature matérielle. Pour un certain nombre de personnes, la question est de savoir quelle place elles occupent dans la famille. La perception que la répartition n'est pas juste est un élément de perturbation sociale.

M. de Clippele pense que si l'on stipule dans le contrat de mariage que la réserve ne s'appliquera que sur le logement familial, le conjoint ne peut, par testament, disposer que de sa quotité disponible. Il ne peut plus réintégrer la réserve du conjoint survivant portant sur la moitié (ou, éventuellement, la totalité) de l'usufruit. Dans ce cas, les enfants auront une réserve en pleine propriété, sauf pour ce qui concerne le logement familial.

M. Renchon répond que c'est bien ainsi qu'il interprète le texte adopté par la Chambre, mais que cela ne ressort pas des travaux parlementaires.

Ce que l'on a voulu, c'est permettre que les époux se fassent des donations pendant le mariage.

M. de Clippele signale qu'il existe aussi une réserve des ascendants, mais que la loi actuelle permet de s'en dispenser en faveur du conjoint survivant.

Mme Nyssens se demande si, en cas d'adoption du texte à l'examen, il existerait un risque que la Cour d'arbitrage considère qu'il y a une discrimination entre le premier et le deuxième conjoint survivant.

M. Renchon répond que ce qui lui paraît poser problème dans le texte de la Chambre, c'est le fait que l'on n'exige pas de réciprocité.

Cependant, le fait qu'il y ait des enfants d'une précédente union constitue déjà en soi une différence objective.

La loi actuelle prévoit d'ailleurs déjà une protection pour les enfants d'un précédent mariage, qui peuvent faire prendre en compte dans la succession des avantages consentis dans le cadre du régime matrimonial, alors que les enfants issus du mariage ne le peuvent pas. Personne n'a soulevé le caractère discriminatoire d'une telle distinction.

De heer de Clippele wijst erop dat men nu al bedingen van ongelijke verdeling kan opnemen. In de Kamer lijkt men het voorbehouden erfdeel en de erfrechten door elkaar te hebben gehaald.

VI. ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

Zie stuk Senaat, nr. 2-1157/3.

VII. VERVOLG VAN DE ARTIKELSGEWIJZE BESPREKING

De minister verklaart grotendeels tevreden te zijn met het advies van de Raad van State.

Deze laatste heeft de sociologische doelstelling van het voorliggende wetsontwerp begrepen.

Het idee op zich om de regeling van het voorbehouden erfdeel van de langstlevende echtgenoot te wijzigen lijkt voor de Raad van State geen grote bezwaren op te roepen.

De voornaamste opmerking van de Raad van State heeft te maken met de vraag of de tekst niet strijdig is met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet.

Het gaat hier om een politieke keuze. In zekere zin is het trouwens logisch dat alleen tweede huwelijken gevisieerd zijn, aangezien het voornamelijk in die gevallen is dat er problemen rijzen, wanneer er een conflict is met de kinderen van een eerste huwelijk.

De mogelijkheid bestaat om ook eerste huwelijken bij de regeling te betrekken. Dit is in de Kamer besproken en verworpen.

Een argument dat voorts nog vaak wordt aangehaald in verband met de tekst, is dat hij de echtgenoot zijn recht op het voorbehouden erfdeel ontnemt.

Voor het ogenblik echter, wanneer er conflicten zijn tussen de kinderen uit het eerste huwelijk en de mogelijke tweede echtgenoot, ziet een aantal mensen af van een huwelijk, wat betekent dat zij in geen geval aanspraak kunnen maken op een voorbehouden erfdeel.

De heer Mahoux antwoordt dat sommigen dit negeren en toch een huwelijk aangaan.

Wat de eventuele discriminatie betreft die de tekst met zich kan meebrengen, mag men niet vergeten dat een gedifferentieerde aanpak niet per definitie discriminerend is, zolang het verschil in aanpak objectief verantwoord kan worden.

Hier is echter niet duidelijk hoe men objectief kan verantwoorden dat de eerste en tweede huwelijken op een verschillende manier zijn geregeld.

Bovendien werpt het voorliggende ontwerp, op het vlak van de principes, de vraag op van de individuele vrijheid met betrekking tot de levenskeuzes.

M. de Clippele fait observer qu'à l'heure actuelle, on peut déjà prévoir des clauses de partage inégal. À la Chambre, on semble avoir confondu réserve héréditaire et droits successoraux.

VI. AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT

Voir le doc. Sénat, n° 2-1157/3.

VII. SUITE DE LA DISCUSSION DES ARTICLES

Le ministre se déclare globalement satisfait de l'avis du Conseil d'État.

Celui-ci a compris l'objectif sociologique du texte à l'examen.

L'idée même de modifier le régime de la réserve du conjoint survivant ne semble pas soulever d'objection majeure de la part du Conseil d'État.

La remarque essentielle du Conseil d'État porte sur la (non-)conformité du texte aux articles 10 et 11 de la Constitution.

Il s'agit là d'un choix politique. Il y a par ailleurs une certaine logique à ce que l'on n'ait visé que les deuxièmes mariages, puisque c'est essentiellement dans ce cadre que le problème se pose, en cas de conflit avec les enfants d'un premier lit.

L'option consistant à viser également les premiers mariages est possible. Elle avait été discutée à la Chambre, où elle avait été rejetée.

Enfin, un argument souvent avancé à l'encontre du texte est que celui-ci va faire perdre au conjoint son droit à la réserve.

Or, à l'heure actuelle, à cause des conflits entre les enfants d'un premier lit et le second époux potentiel, un certain nombre de personnes renoncent à se marier, auquel cas elles n'ont droit à aucune réserve.

M. Mahoux répond que certains passent outre, et se marient quand même.

En ce qui concerne la discrimination éventuelle créée par le texte, il faut rappeler que tout traitement différencié n'est pas nécessairement discriminatoire, pour autant que la différence opérée soit objectivement justifiable.

Or, on ne voit pas ce qui, en l'espèce, peut justifier de façon objective la différence de traitement entre les premiers et les deuxièmes mariages.

En outre, sur le plan des principes, le projet à l'examen soulève la question de la liberté de chaque individu par rapport à ses choix de vie.

De tekst gaat immers over het volgrecht van de kinderen uit het eerste huwelijk, ten aanzien van de beslissingen van hun ouders.

Mevrouw de T' Serclaes verklaart haar amendementen nrs. 8 en 9 in te trekken ten voordele van haar amendement nr. 10, dat makkelijker aanvaard zou worden door een meerderheid, omdat het ertoe strekt het recht op vruchtgebruik van de gezinswoning te vrijwaren voor de langstlevende echtgenoot.

De heer Vandenberghe meent dat het in rand vermelde ontwerp in zijn geheel slechts kan worden geëvalueerd door een globale discussie over zijn toepassingsgebied. Het ontwerp is zeer betwistbaar. Het komt terug op de grote verworvenheden van de wet van 14 mei 1981 over het erfrecht van de langstlevende echtgenoot die ruime *ab intestat* en reservataire erfrechten toekende aan de langstlevende zonder hierbij een onderscheid te maken tussen een echtgenoot uit eerste en tweede huwelijk behoudens de correctie inzake de omzetting van vruchtgebruik (artikel 745*quinquies*, § 3, van het Burgelijk Wetboek). De ruime reservataire erfrechten zijn inderdaad een probleem waardoor soms de relatie tussen de stiefouder en de stiefkinderen wordt belast en er al eens van een huwelijk wordt afgezien. Of het probleem dermate groot is dat in een specifieke regeling moet worden voorzien, wordt nergens aangetoond. Het probleem verdient een ruime sociologische studie.

Nu het ontwerp echter de onterving niet alleen mogelijk maakt voor de echtgenoot die kinderen heeft uit een vorige relatie maar ook voor de andere echtgenoot zonder kinderen uit een vorige relatie, zij het met of zonder wederkerigheid, en deze onterving zowel voor als tijdens het huwelijk kan gebeuren, valt het op dat voor de echtgenoten in tweede huwelijk zeer ruime en variabele mogelijkheden worden geschapen die hen toelaten de reserve op maat aan te passen. De ruime regelingmogelijkheden contrasteren scherp met het totaal gebrek aan mogelijkheden voor echtgenoten in eerste huwelijk of echtgenoten in tweede huwelijk zonder kinderen die eveneens gegronde en verantwoorde redenen kunnen hebben om de regeling van de reserve aan te passen. Is het dan nog verantwoord, gelet op de ruime mogelijkheden in tweede huwelijk, dat bijvoorbeeld een echtgenoot in eerste huwelijk die over een zeer groot vermogen beschikt, in onderlinge overeenstemming geen enkele beperking aan de reservataire rechten van zijn echtgenoot kan aanbrengen?

Deze regeling is niet alleen discriminerend ten aanzien van de kinderen die geen voordeel uit de onterving van de langstlevende kunnen halen omdat ze niet onder de ontworpen regeling van afstand van erfrecht vallen — waarop de Raad van State wijst — maar ook ten aanzien van de echtgenoot die niet onder deze regeling valt.

Le texte concerne en effet un « droit de suite » des enfants d'un premier lit par rapport aux décisions de vie de leurs parents.

Mme de T' Serclaes déclare retirer ses amendements n°s 8 et 9 au profit de son amendement n° 10, qui lui paraît le plus susceptible de rallier une majorité, parce qu'il vise à sauvegarder le droit d'usufruit du conjoint survivant sur le logement familial.

M. Vandenberghe estime que seule une discussion globale sur le champ d'application du projet à l'examen permettra de l'évaluer dans son ensemble. Le projet est très contestable. Il revient sur les grands acquis de la loi du 14 mai 1981 modifiant les droits successoraux du conjoint survivant, qui accordait des droits successoraux étendus, *ab intestat* et réservataires, au conjoint survivant sans faire de distinction entre le premier et le second mariage, hormis la correction portant sur la conversion d'usufruit (article 745*quinquies*, § 3, du Code civil). L'étendue des droits réservataires est effectivement un problème qui affecte parfois la relation entre le beau-père ou la belle-mère et les enfants d'un autre lit et qui peut conduire les intéressés à renoncer à se marier. Il n'est nulle part démontré que le problème a pris des proportions telles qu'il faille prévoir un régime spécifique. Ce problème requiert une vaste étude sociologique.

Toutefois, comme le projet permet de déshériter le conjoint qui a des enfants issus d'une relation antérieure, ainsi que le conjoint sans enfant issu d'une relation antérieure, avec ou sans réciprocité, et comme cette exhérédation peut intervenir tant avant que pendant le mariage, il apparaît que l'on crée pour les conjoints d'un second mariage des possibilités très vastes et variables de moduler la réserve à la carte. L'étendue des possibilités ainsi offertes contraste fortement avec l'absence totale de possibilités pour les conjoints du premier mariage ou les conjoints du second mariage sans enfant, qui peuvent également avoir des motifs valables et justifiés d'adapter la part réservataire. Se justifie-t-il dès lors encore, compte tenu de l'étendue des possibilités offertes dans le cadre du second mariage, que, par exemple, un conjoint du premier mariage qui possède un patrimoine très important, ne puisse en aucune manière limiter, d'un commun accord, les droits réservataires de son conjoint?

Cette réglementation est discriminatoire non seulement par rapport aux enfants qui ne peuvent tirer profit de l'exhérédation du conjoint survivant parce qu'ils ne relèvent pas du régime envisagé de renonciation aux droits successoraux — comme le souligne le Conseil d'État — mais aussi par rapport au conjoint qui ne tombe pas sous l'application de la présente réglementation.

Ook al creëren eerste en tweede huwelijken verschillende situaties, het is zeer de vraag of het alleenlijk feit van een tweede huwelijk een voldoende verantwoording uitmaakt om deze ingreep alleen ten aanzien van een tweede huwelijk met kinderen uit een andere relatie mogelijk te maken en aldus twee erfrechtstelsels van de langstlevende echtgenoot in het Burgerlijk Wetboek op te nemen.

Eerste en tweede huwelijk leiden weliswaar tot een verschillende feitelijke situatie maar dit betekent niet dat de echtgenoten en de kinderen uit een eerste en uit een tweede huwelijk zich niet in een vergelijkbare situatie kunnen bevinden zodat het ontbreken van ont ervingsmogelijkheden in hoofde van één categorie van echtgenoten en kinderen een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet kan uitmaken.

Uit een studie van professor Van Houtte en anderen blijkt dat een zeer ruime meerderheid (81 %) van de ondervraagde personen gekant is tegen een volledige ont ervingsmogelijkheid tussen samenwonende echtgenoten (De sociale betekenis van de erfrechtelijke reserve, in KFBN, De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld, II, Brussel 1997, blz. 76). Hieruit kan men echter niet afleiden dat de bevolking zich verzet tegen een in onderlinge overeenstemming tussen echtgenoten getroffen regeling waarbij de reserve wordt gemoduleerd. Waarom kunnen bijvoorbeeld vermogende echtgenoten zonder kinderen die op latere leeftijd huwen niet van de contractsvrijheid gebruik maken om elkaar in onderlinge overeenstemming te ont erven? Een echtgenoot die niet vermogend is, zal hierin niet gemakkelijk toestemmen.

De discussie kan worden heropend door een amendement dat, met respect voor het gelijkheidsbeginsel, de voorwaarde van kinderen uit een andere relatie afschaft. Blijkt uit de discussie dat voor deze ruime optie geen meerderheid is, dan zou dit, gelet op het gelijkheidsbeginsel, moeten leiden tot een amendement waarmee artikel 5 wordt ingetrokken.

Tenslotte verklaart spreker dat, wanneer een opening van het toepassingsgebied niet haalbaar is, specifieke amendering dan mogelijk is, gevolg gevend aan het advies van de Raad van State. In eerste instantie kunnen de door de Raad van State gemaakte technische opmerkingen onder nrs. 1 en 2 bij artikel 5 (blz. 2) worden gebruikt. De opmerking onder nr. 3 (blz. 3) lijkt niet te weerhouden. Daar de echtgenoten ook tijdens het huwelijk een regeling kunnen treffen, zullen ze ook op de verzaking aan de erfrechten kunnen terugkomen zoals ze thans ook kunnen terugkomen op de inlassing van een verblijvingsbeding.

Een zinnig amendement kan tevens worden geformuleerd rond de opmerking nr. 4 van de Raad van State bij artikel 5 (blz. 3) betreffende de rechten op de gezinswoning.

Même si un premier et un second mariage font naître des situations différentes, on est en droit de se demander si le seul fait qu'il s'agit d'un second mariage suffit à justifier que l'on réserve la mesure envisagée aux cas de remariage incluant des enfants d'une relation précédente et que l'on institue ainsi deux régimes successoraux du conjoint survivant dans le Code civil.

S'il est vrai qu'un premier et un second mariage conduisent à une situation de fait différente, cela ne signifie pas que les conjoints et les enfants issus d'un premier et d'un second mariage ne puissent pas se trouver dans une situation comparable, de sorte que l'absence de toute possibilité d'exhérédation ne s'appliquant qu'à une des catégories de conjoints et d'enfants peut constituer une violation des articles 10 et 11 de la Constitution.

Il ressort d'une étude du professeur Van Houtte et autres qu'une très grande majorité (81 %) des personnes interrogées sont opposées à ce que les conjoints cohabitants puissent se déshériter complètement («*De sociale betekenis van de erfrechtelijke reserve*» dans KFBN, *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld*, II, Bruxelles 1997, p. 76). On ne peut toutefois en déduire que la population soit opposée à une réglementation qui serait convenue d'un commun accord par les conjoints et permettrait de moduler la réserve. Pourquoi, par exemple, des conjoints fortunés, sans enfants, convolant à un certain âge, ne pourraient-ils pas se prévaloir de la liberté contractuelle et se déshériter mutuellement d'un commun accord? Un conjoint non fortuné ne donnera pas facilement son consentement pour un tel contrat.

On peut rouvrir la discussion par le biais d'un amendement qui, dans le respect du principe de l'égalité, supprimerait la condition d'enfants issus d'une relation antérieure. S'il devait apparaître que cette large proposition ne réunit pas de majorité, il conviendrait, eu égard au principe d'égalité, de déposer un amendement supprimant l'article 5.

Enfin, l'intervenant déclare qu'au cas où il s'avérerait impossible d'élargir le champ d'application, on pourrait, faisant suite à l'avis du Conseil d'État, envisager des amendements spécifiques. Dans un premier temps, on peut se baser sur les observations techniques formulées par le Conseil d'État aux points 1 et 2 de l'article 5 (p. 2). L'observation sous le n° 3 (p. 3) semble ne pas devoir être retenue. Étant donné que les conjoints peuvent également conclure un accord au cours du mariage, ils pourront aussi revenir sur la renonciation aux droits successoraux de la même manière qu'ils peuvent revenir aujourd'hui sur l'insertion d'une clause de résidence.

L'observation n° 4 du Conseil d'État à l'article 5 (p. 3) concernant les droits au logement familial peut également se traduire dans un amendement judicieux.

Spreker heeft de indruk dat er tijdens de parlementaire voorbereiding een verschuiving is geweest van een recht op bewoning naar een recht op vruchtgebruik. Zoals de Raad van State terecht opmerkt, is het aangewezen dit duidelijk in de tekst te preciseren teneinde in de praktijk betwistingen te vermijden. Wordt er vruchtgebruik bedoeld, dan is het aangewezen om het recht met deze term te betitelen en is er geen reden om de term gebruik te hanteren. Men dient dan wel te beseffen dat dan alle regels inzake erfrechtelijk vruchtgebruik met inbegrip van het omzettingsrecht op vraag van de langstlevende van toepassing zijn. Het vruchtgebruik impliceert tevens dat de langstlevende niet moet bewonen maar kan verhuren.

Wordt daarentegen geen vruchtgebruik maar een recht van bewoning bedoeld, dan is het aangewezen ook hier de correcte terminologie te gebruiken en te spreken over het kosteloos recht van bewoning op het onroerend goed en het kosteloos recht van gebruik van het daarin aanwezige huisraad, met het beding dat er vrijstelling is van borgstelling, om de algemene regels in verband met de voorwaarden van het toepassen van het vruchtgebruik uit te sluiten.

Na deze opmerkingen dient spreker de volgende amendementen in.

Amendement nr. 14

De heer Vandenberghe dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/4, amendement nr. 14), dat er net als amendement nr. 1 toe strekt om artikel 5 te doen vervallen, maar met een andere verantwoording, gebaseerd op het advies van de Raad van State.

Amendement nr. 1 wordt ingetrokken ten voordele van amendement nr. 14.

Amendement nr. 15

De heer Vandenberghe dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/4, amendement nr. 15 subsidiair amendement op amendement nr. 14), tot wijziging van artikel 5.

Amendement nr. 13

Mevrouw Nyssens vindt dat men ten minste amendement nr. 10 moet aannemen.

Spreker dient bovendien een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/4, amendement nr. 13), dat ertoe strekt het voorgestelde lid aan te vullen met de woorden «volgens de voorwaarden bepaald in artikel 915bis, §§ 2 tot 4».

Algemener, meldt de indienster dat dit onderwerp in onze buurlanden aanleiding geeft tot discussies en hervormingen.

L'intervenant a l'impression qu'au cours des travaux parlementaires, un glissement s'est opéré d'un droit au logement à un droit d'usufruit. Comme le Conseil d'État l'a très justement fait remarquer, il y a lieu de le préciser clairement dans le texte pour éviter que des contestations ne surgissent dans la pratique. Si l'on vise un usufruit, il convient d'employer ce terme pour désigner le droit en question et il n'y a aucune raison de recourir au terme «utiliser». Mais, il faut alors bien se rendre compte que toutes les règles en matière d'usufruit successoral, y compris le droit de conversion à la demande du conjoint survivant, seront applicables. L'usufruit implique également que le conjoint survivant n'est pas tenu d'habiter le logement et qu'il peut le louer.

Si par contre on ne vise pas un usufruit mais un droit d'habitation, il est tout aussi indiqué d'utiliser la terminologie exacte et de parler du droit d'habiter gratuitement l'immeuble et du droit d'utiliser gratuitement les meubles meublants qui le garnissent, en précisant qu'il y a dispense de caution, afin d'exclure les règles générales relatives aux conditions d'application de l'usufruit.

À la suite de ces observations, l'intervenant dépose les amendements suivants.

Amendement n° 14

M. Vandenberghe dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/4, amendement n° 14), tendant, comme l'amendement n° 1, à supprimer l'article 5, mais fondé sur une autre justification, consécutive à l'avis du Conseil d'État.

L'amendement n° 1 est retiré au bénéfice de l'amendement n° 14.

Amendement n° 15

M. Vandenberghe dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/4, amendement n° 15, subsidiaire à l'amendement n° 14), en vue de modifier l'article 5.

Amendement n° 13

Mme Nyssens estime qu'il faut au minimum adopter l'amendement n° 10.

L'intervenante dépose en outre un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/4, amendement n° 13), en vue de compléter l'alinéa proposé par les mots «aux conditions prévues à l'article 915bis, §§ 2 à 4».

Plus généralement, l'auteur déclare que, dans les pays voisins, le sujet fait l'objet de discussions et de réformes.

Zij verwijst naar de uitlatingen van professor Renchon met betrekking tot de hervorming die in Frankrijk is doorgevoerd.

Spreekster zegt ook verbaasd te zijn door de hervorming in Nederland, die op een nieuwe denkwijze stoelt.

Iedere wetgever tracht een nieuw evenwicht vast te leggen tussen het eerste en het tweede gezin, alsook een manier waarop de solidariteit tussen de generaties onderling in de twee families kan worden georganiseerd.

In sommige systemen wordt gekozen voor een stelsel van gedeelde solidariteit, terwijl andere gebaseerd zijn op een veel individualistischer denkwijze.

Ook het begrip «voorbehouden erfdeel» wordt ter discussie gesteld.

In Frankrijk lijkt men te pleiten voor het behoud van dit begrip. In andere landen is men bereid het bestaan ervan opnieuw te overwegen.

Men dient het probleem in zijn geheel te beschouwen en de kwestie van het erfrecht te bekijken naast die van de giften die gedaan zijn tijdens het samenleven.

Het voorliggende wetsontwerp is dus voorbarig. Het betreft slechts één bepaald punt, dat herzien moet worden in het kader van een algemene hervorming van het vermogensrecht van het gezin.

Rekening houdende met de beperkte speelruimte waarover de Senaat terzake beschikt, zegt spreekster dat zij bereid is amendement nr. 10 te steunen, indien haar eerder genoemde amendement nr. 13 wordt aangenomen.

Mevrouw Taelman zegt dat zij zich ook achter amendement nr. 10 schaart.

Wat de opmerking van de Raad van State betreft inzake de mogelijke schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, is het Arbitragehof de enige instantie die kan oordelen of het hier al dan niet gaat om discriminatie.

De Raad van State overweegt expliciet de discriminatie van de kinderen uit het eerste huwelijk.

Spreekster verwijst in dit verband naar een opmerking van mevrouw Casman, die zegt dat er geen sprake kan zijn van discriminatie, aangezien de kinderen uit het eerste huwelijk erven van hun moeder, en de kinderen uit het tweede huwelijk op hun beurt erven van hun moeder.

Ten opzichte van de vader worden de kinderen als gelijk beschouwd.

Men mag hier ook niet uit het oog verliezen dat het om het recht op vruchtgebruik gaat, dat de kinderen uit het tweede huwelijk niet kunnen erven.

Elle renvoie aux propos du professeur Renchon au sujet de la réforme réalisée en France.

L'intervenante se dit également frappée par la réforme qui a eu lieu aux Pays-Bas, qui s'inspire d'une philosophie nouvelle.

Chaque législateur cherche à définir un équilibre nouveau entre la première et la deuxième famille, et comment l'on organise la solidarité intergénérationnelle dans les deux familles.

Certains systèmes optent pour un régime de solidarité partagée, et d'autres pour une philosophie beaucoup plus individualiste.

La notion de réserve est aussi remise en question.

En France, on semble plaider pour son maintien. Dans d'autres pays, on est prêt à reconsidérer son existence.

Il faut considérer le problème dans son ensemble, et joindre la question des successions à celle des libéralités faites durant la vie commune.

Le projet à l'examen est donc prématuré. Il ne concerne qu'un point précis, qui devrait être envisagé dans le cadre d'une réforme globale du droit patrimonial de la famille.

Cependant, compte tenu de la marge de manœuvre restreinte dont dispose le Sénat en l'occurrence, l'intervenante se dit prête à soutenir l'amendement n° 10, moyennant l'adoption de son amendement n° 13 précité.

Mme Taelman déclare soutenir également l'amendement n° 10.

En ce qui concerne l'observation du Conseil d'État sur une possible violation des articles 10 et 11 de la Constitution, la Cour d'arbitrage est la seule à pouvoir juger s'il y a ou non discrimination.

Le Conseil d'État envisage explicitement une discrimination à l'égard des enfants du premier lit.

À cet égard, l'intervenante renvoie à une observation de Mme Casman, selon laquelle on ne peut parler de discrimination, car les enfants du premier lit hériteront de leur mère, et les enfants du deuxième lit de la leur.

À l'égard du père, les enfants sont mis sur un pied d'égalité.

Il ne faut pas oublier non plus qu'il s'agit ici du droit d'usufruit, dont les enfants du deuxième lit ne peuvent hériter.

Het discriminatieargument is dus juridisch niet afdoende, zodat spreekster en haar fractie het wetsontwerp zullen steunen.

Amendement nr. 12

Mevrouw Nyssens dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/4, amendement nr. 12), dat tegemoet komt aan de opmerking van de Raad van State als zou men expliciet moeten verwijzen naar de afstammelingen van de kinderen die geadopteerd werden voor het huwelijk.

Amendement nr. 16

Mevrouw Taelman dient een amendement in (stuk Senaat, nr. 2-1157/4, amendement nr. 16), dat ertoe strekt artikel 5 te wijzigen en te verduidelijken dat er afstammelingen moeten zijn op het tijdstip van het aangaan van het huwelijkscontract of de wijzigingsakte.

De heer Vandenberghe beantwoordt een opmerking van een voorgaande spreekster, die meende dat het Arbitragehof als enige kan oordelen over de ongrondwettelijkheid van de tekst, met de bedenking dat de wetgever als eerste moet oordelen over de grondwettelijkheid van een ontwerp of voorstel van wet.

Het Arbitragehof komt slechts uitzonderlijk tussenbeide, wanneer de wetgever, ondanks de opmerking van de Raad van State of andere bronnen, vindt dat het bezwaar van ongrondwettelijkheid geen steek houdt.

De minister vindt dat de Raad van State de opmerking met betrekking tot de mogelijke discriminatie in allesbehalve duidelijke bewoordingen heeft gegeven. Het gaat slechts om een mogelijkheid. Overigens kan iedere bepaling in de grond een bron van discriminatie zijn.

De heer Vandenberghe verwijst naar het verslag van de commissie voor de Justitie van de Kamer, waar men met betrekking tot professor Casman het volgende vindt (stuk Kamer, nr. 50-1353/5, blz. 20):

«Spreekster is het fundamenteel eens met de opmerking van de voorzitter over de mogelijke discriminatie, door de beperking van deze in te voeren regeling tot het geval waar er samenloop is met stiefkinderen. Mevrouw Casman verwijst hiervoor naar de derde optie, voorgesteld door de Koninklijke Federatie van het Belgisch notariaat, die aan dit probleem tegemoet kwam doch die door de commissieleden als te verre gaand werd beschouwd.»

Spreeker herinnert ook aan zijn vorige betoog, gebaseerd op de sociologische studie van professor Van Houtte van 1997, waaruit bleek dat de bevolking niet vóór de voorgenomen wijziging was.

L'argument de la discrimination ne paraît donc pas juridiquement pertinent, de sorte que l'intervenante et son groupe soutiendront le projet.

Amendement n° 12

Mme Nyssens dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/4, amendement n° 12), pour répondre à la remarque du Conseil d'État, selon laquelle il y a lieu de se référer explicitement aux descendants des enfants adoptés avant le mariage.

Amendement n° 16

Mme Taelman dépose un amendement (doc. Sénat, n° 2-1157/4, amendement n° 16), tendant à modifier l'article 5, en vue de préciser que c'est au moment de la conclusion du contrat de mariage ou de l'acte modificatif qu'il doit y avoir des descendants.

En réponse à l'observation d'une précédente oratrice, selon laquelle la Cour d'arbitrage serait la seule à pouvoir juger de l'inconstitutionnalité du texte, M. Vandenberghe réplique que c'est le législateur qui est le premier juge de la constitutionnalité d'un projet ou d'une proposition de loi.

La Cour d'arbitrage n'intervient qu'à titre exceptionnel, lorsque le législateur a estimé, en dépit des observations du Conseil d'État ou d'autres, que l'objection d'inconstitutionnalité n'avait pas de sens.

Le ministre déclare que les termes dans lesquels le Conseil d'État formule son observation relative à une possible discrimination ne lui paraissent guère précis. Il ne s'agit que d'une possibilité. Du reste, toute disposition peut, en germe, être source de discrimination.

M. Vandenberghe renvoie au rapport de la commission de la Justice de la Chambre, où l'on peut lire, à propos du professeur Casman (doc. Chambre n° 50-1353/5, p. 20):

«L'intervenante souscrit entièrement à l'observation du président concernant la discrimination, qui pourrait résulter de la limitation de la disposition proposée au cas où il y a concours avec des enfants issus d'un autre lit. Mme Casman renvoie à cet égard à la troisième option, proposée par la Fédération royale du notariat belge, qui apportait une solution à ce problème, mais à propos de laquelle les membres de la commission estimaient qu'elle allait trop loin.»

L'intervenant rappelle également sa précédente intervention, inspirée de l'étude sociologique du professeur Van Houtte de 1997, dont il résultait que la population n'était pas favorable à la modification envisagée.

VIII. STEMMINGEN

De amendementen nrs. 1, 5 en 6 worden ingetrokken.

De amendementen nrs. 2 en 3 worden verworpen met 7 stemmen tegen 3 bij 3 onthoudingen.

Amendement nr. 4 wordt verworpen met 7 stemmen tegen 4 bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 7 wordt verworpen met 6 stemmen tegen 3 bij 4 onthoudingen.

De amendementen nrs. 8 en 9 worden ingetrokken.

Amendement nr. 10 wordt aangenomen met 10 stemmen bij 3 onthoudingen.

Amendement nr. 11 wordt verworpen met 9 stemmen bij 5 onthoudingen.

Amendement nr. 12 wordt aangenomen met 10 stemmen tegen 1 stem bij 3 onthoudingen.

Amendement nr. 13 wordt aangenomen met 8 stemmen bij 6 onthoudingen.

Amendement nr. 14 wordt verworpen met 8 stemmen tegen 2 bij 2 onthoudingen.

Amendement nr. 15 wordt verworpen met 10 stemmen tegen 3 bij 1 onthouding.

Amendement nr. 16 wordt aangenomen met 11 stemmen bij 3 onthoudingen.

Het geamendeerde wetsonwerp in zijn geheel wordt aangenomen met 8 stemmen tegen 3 bij 3 onthoudingen.

Dit verslag werd eenparig goedgekeurd door de 8 aanwezige leden.

De rapporteur,

Martine Taelman.

De voorzitter,

Josy Dubié.

VIII. VOTES

Les amendements n°s 1, 5 et 6 sont retirés.

Les amendements n°s 2 et 3 sont rejetés par 7 voix contre 3 et 3 abstentions.

L'amendement n° 4 est rejeté par 7 voix contre 4 et 2 abstentions.

L'amendement n° 7 est rejeté par 6 voix contre 3 et 4 abstentions.

Les amendements n°s 8 et 9 sont retirés.

L'amendement n° 10 est adopté par 10 voix et 3 abstentions.

L'amendement n° 11 est rejeté par 9 voix et 5 abstentions.

L'amendement n° 12 est adopté par 10 voix contre 1 et 3 abstentions.

L'amendement n° 13 est adopté par 8 voix et 6 abstentions.

L'amendement n° 14 est rejeté par 8 voix contre 2 et 2 abstentions.

L'amendement n° 15 est rejeté par 10 voix contre 3 et 1 abstention.

L'amendement n° 16 est adopté par 11 voix et 3 abstentions.

L'ensemble du projet de loi amendé est adopté par 8 voix contre 3 et 3 abstentions.

Le présent rapport a été approuvé à l'unanimité des 8 membres présents.

La rapporteuse,

Martine Taelman.

Le président,

Josy Dubié.